

Opinnäytetyö AMK

Esittävän taiteen koulutusohjelma

Sirkus

2020

Havu Palviainen

# TRANSSUKUPUOLISENA SIRKUKSESSA

- Transsukupuolisten kokemuksia sirkuksen  
tekijöinä ja kokijoina

Havu Palviainen

## TRANSSUKUPUOLISENA SIRKUKSESSA

- Transsukupuolisten kokemuksia sirkuksen tekijöinä ja kokijoina

Opinnäytetyöni käsittelee transsukupuolisten kokemuksia sirkuksen parissa, sirkuksen sukupuolinormeja ja sukupuolisensitiivisyyttä sirkusopetuksessa. Tutkielman tavoitteena on koota ja tuoda esiin transsukupuolisten sirkusharrastajien, -opiskelijoiden ja ammattilaisten kokemuksia ja ajatuksia sirkuksesta. Työn lähtökohtana ovat olleet omat kokemukseni muunsukupuolisena sirkusharrastajana ja -opiskelijana.

Taustana transsukupuolisten sirkuskokemuksille käsittelen kirjallisen lähdeaineiston pohjalta sirkuksen sukupuolinormeja, transsukupuolisten liikuntakokemuksia sekä sukupuolisensitiivisyyttä. Muiden transsukupuolisten kokemuksia selvitin kyselyllä, johon vastasi 15 sirkuksen parissa toimivaa tai aiemmin toiminutta transsukupuolista. Suurin osa vastaajista oli sukupuoleltaan ei-binäärisiä nuoria aikuisia sirkusharrastajia. Kartoitin kyselyllä mm. syrjintäkokemuksia, sirkuksen vaikutusta kehosuhteeseen, itseilmaisun mahdollisuuksia, nähdäksi tulemisen ja näkymättömyyden kokemuksia sekä toiveita siitä, miten sirkuskentän pitäisi muuttua.

Kyselyni mukaan transsukupuoliset kokevat samanlaista syrjintää sirkuksen parissa kuin muuallakin. Erityisen yleisiä ovat väärinsukupuolituksen kokemukset. Toisaalta sirkus on vaikuttanut lähes kaikkien vastaajien kehosuhteeseen positiivisesti, ja monen vastaajan kokemukset ovat muutenkin olleet hyvin positiivisia. Harrastuspaikkojen välillä vaikuttaisikin olevan melko paljon eroja. Opettajilla pääosin ei ole riittävää tietoa ja ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta, mikä osaltaan aiheuttaa näkymättömyyden kokemuksia. Monet sirkuslajit ovat sukupuolittuneita ja sukupuolenilmaisu sirkusesityksissä on usein stereotyyppistä.

Vastaavaa kyselytutkimusta sirkuksen parissa ei aiemmin ole tehty Suomessa. Kyselyni tulokset osoittavat, että matkaa yhdenvertaisuuden saavuttamiseksi on vielä kiivettävänä, pyörittävänä, hypittäväenä ja tasapainoiltavana. Näkisin, että sirkuksen normien ymmärtäminen ja kriittinen tarkastelu sekä opettajien kouluttaminen ovat isossa osassa matkalla kohti parempaa sirkuskenttää.

### ASIASANAT:

transsukupuolisuus, sukupuolisensitiivisyys, sirkus, opetus, sukupuoli, sukupuolen moninaisuus

BACHELOR'S THESIS | ABSTRACT

TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Performing arts | Circus

2020 | 39 pages, 6 pages in appendices

Havu Palviainen

# TRANSGENDER EXPERIENCES OF CIRCUS

- Transgender people as circus performers and spectators

My thesis concerns transgender people's experiences of circus, the field's gendered norms and gender sensitivity in the teaching of circus. The aim of this study is to gather and highlight transgender hobbyists', students' and professionals' experiences of and thoughts on circus. This work builds upon my own experiences as a non-binary circus enthusiast and student.

I utilise written sources to discuss practices of gender sensitivity, gender norms in circus and transgender experiences of physical education and exercise to contextualise my own research. I surveyed the experiences of transgender people who are or have previously been active in the field of circus. The questionnaire covered i.a. experiences of discrimination, effects of circus on the relationship with one's body, possibilities of self expression, experiences of in/visibility and suggestions on how the field should be improved. Of the 15 responses, the majority were by circus amateurs and hobbyists, mostly non-binary young adults.

According to the survey, the discrimination transgender people face in the field of circus does not noticeably differ from their discrimination in other contexts. Instances of misgendering are particularly common. On the other hand, many respondents had had very positive experiences, and there seem to be substantial differences between different institutions that offer training. Teachers tend to lack information and understanding of gender variance, which contributes to experiences of invisibility. Many forms of circus are highly gendered, and gender expression in performances is often stereotypical.

There has not been a comparable survey carried out in Finland. The results of this study show that there is still road to be covered by unicycle, tightrope and Cyr wheel before achieving equality. Understanding and critically examining the norms of circus as well as offering training to teachers is fundamental in order to change the stage for the better.

## KEYWORDS:

transgender, gender sensitivity, circus, teaching, gender, gender variance

# SISÄLTÖ

<b>KÄYTETTY SANASTO</b>	<b>5</b>
<b>1 JOHDANTO</b>	<b>7</b>
<b>2 SIRKUS JA SUKUPUOLI</b>	<b>8</b>
2.1 Sirkuksen sukupuolinormit	8
2.2 Liikunnan harrastaminen transsukupuolisena	9
2.3 Sukupuolisensitiivisyys sirkusopetuksessa	13
<b>3 TRANSSUKUPUOLISTEN KOKEMUKSIA SIRKUKSESTA</b>	<b>18</b>
3.1 Harrastuksen ja harrastuspaikan valinta	19
3.2 Pukuhuoneet ja vessat	20
3.3 Sosiaaliset tilanteet ja syrjintä	22
3.4 Sukupuolen ilmaisun mahdollisuudet ja paineet sirkuksessa	28
3.5 Kehosuhde	31
3.6 Kokemukset katsojana	32
3.7 Toiveet tulevast	33
<b>4 LOPUKSI</b>	<b>35</b>
<b>LÄHTEET</b>	<b>37</b>

## LIITTEET

Liite 1. Kysely transsukupuolisten kokemuksista sirkuksen parissa.

# KÄYTETTY SANASTO

Sanaston lähteenä on käytetty Setan sateenkaarisanastoa (Seta 2020a).

cisnormi/-normatiivisuus	yhteiskuntamme ja kulttuurimme ajatusmalli ja kirjoittamaton sääntö, jonka mukaan kaikki ihmiset kokevat heille synty-mässä määritellyn sukupuolen omakseen ja ilmentävät sitä yksiselitteisesti
cissukupuolisuus	cissukupuolisen ihmisen sukupuoli vastaa hänelle synty-mässä määriteltyä sukupuolta
dysforia	transsukupuolisuuden kontekstissa dysforialla viitataan aina sukupuolidysforiaan, ks. sukupuolidysforia
intersukupuolisuus	joukko erilaisia kehon variaatioita, joissa sukupuolitettut piir-teet, kuten kromosomit, sukuelimet tai hormonoiminta eivät ole yksiselitteisesti nais- tai miestyypilliset
kvääri	kvääri on suomen kielen ääntämykseen mukautettu väännös sanasta <i>queer</i> , käytetään lähinnä suomenkielisen sateen-kaariyhteisön puheessa, ja siksi sen konnotaatiot ovat erilai-sia kuin englanninkielisen queer-sanan (sanaa ei löydy läh-teenä käyttämästäni sanastosta ja selitys on omani)
muunsukupuolisuus	muunsukupuolinen ihminen voi olla sekä mies että nainen, jotakin mieheyden ja naiseuden väliltä tai sitten tyystin tämän jaon ulkopuolella; muunsukupuolisuus voi toimia kattokäsit-teenä muullekin ei-binääriselle sukupuolen kokemiselle ja kaikki binäärisen sukupuoli- jaon ulkopuolella olevat eivät koe termiä sukupuoli-identiteetikseen
queer	queer on poliittinen ja usein akateeminen näkökulma ja ajat-telumalli, joka kyseenalaistaa yhteiskunnan sukupuoleen ja seksuaaliseen suuntautumiseen liittyviä normeja; queer voi olla myös identiteetti, joka tarkoittaa, ettei ihminen halua määrittää omaa seksuaalista suuntautumistaan tai sukupuol-taan; käsite ei ole neutraali, vaan se voidaan kokea myös loukkaavana
sateenkaari-ihminen	seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöön kuuluva ihminen
sukupuolidysforia	sukupuoliristiriidan aiheuttama kokonaisvaltainen pahan olon tunne, joka eritellään usein kehodysforiaksi ja sosiaalisesti dysforiaksi; kehodysforialla tarkoitetaan vierauden, ahdistuk-sen ja inhon tunteita, jotka kohdistuvat kehon sukupuolitettui-hin piirteisiin ja sosiaalinen dysforia kuvaa sosiaalisissa tilan-teissa ilmenevää ahdistusta ja pahan olon tunnetta, joka liit-tyy väärinsukupuolittamiseen eli siihen, ettei tule tilanteissa nähdyksi omana itsenään

sukupuolisensitiivisyys	ajattelutapa, jossa huomioidaan sukupuolinormit ja niiden vaikutukset sekä yksilön että yhteiskunnan tasolla; kasvatuksen tavoitteena se tarkoittaa, että kasvatuksella tehdään tilaa jokaiselle lapselle olla omanlaisiaan tyttöjä, poikia tai muilla tavoin itsensä määrittäviä lapsia
sukupuolivähemmistöt	sukupuolivähemmistöön katsotaan kuuluvaksi transihmiset, sukupuolettomat, intersukupuoliset ihmiset sekä sukupuoli-ristiriitaa kokevat ihmiset
transsukupuolisuus	transsukupuolisen ihmisen sukupuoli-identiteetti ei vastaa hänen syntymässä määriteltyä sukupuoltaan
vähemmistöstressi	vähemmistöstressi tarkoittaa kroonista stressitilaa, joka syntyy muun muassa ympäröivän yhteiskunnan sukupuoli- ja hetero-oletuksista, erilaisuuden tunteista, toiseuden kokemuksesta, sosiaalisesta leimautumisesta sekä kiusatuksi tulemisen ja väkivallan kokemuksista; tällä tarkoitetaan yksilön pitkäaikaista sosiaalista ja sisäistä painetta vähemmistöryhmään kuulumisen takia; vähemmistöstressi voi vaikuttaa kielteisesti sekä fyysiseen että psyykkiseen terveyteen ja hyvinvointiin.

# 1 JOHDANTO

Opinnäytetyössäni käsittelen transsukupuolisten kokemuksia sirkuksen harrastajina, opiskelijoina ja ammattilaisina. Millaisina sirkuskenttä, esitykset ja opetus näyttävät transsukupuolisille? Miten yhdenvertaisuus toteutuu? Mikä on hienosti? Mikä voisi olla paremmin? Käsittelen sirkusta liikuntaharrastuksena sekä taidemuotona.

Opinnäytetyöni lähtökohtana ovat omat ajatukseni sirkuskentästä, -kouluista ja -esityksistä muunsukupuolisena. Kokemukseni mukaan sirkukseen liittyy ajatus moninaisuuden kunnioittamisesta ja huomioimisesta, mutta ymmärrystä ei välttämättä ole tarpeeksi, jotta tilat todella olisivat yhdenvertaisia. Toisaalta koen, että sirkuksen kautta on helppompaa ylittää joitain sukupuolinormien rajoja ja olla näkyvillä esimerkiksi muunsukupuolisena. Näkisinkin taiteen tapana vähitellen muokata myös arkielämän normeja. Kuitenkin vaikka lavalla voisi nähdä epätyypillistä sukupuolenilmaisua, yleisöä useimmiten puhutellaan naisina ja herroina. Mielikuvaan sirkuksesta liittyy jollain tavalla muusta yhteiskunnasta poikkeavat normit ja normien rikkominen, mutta transsukupuolisena olen törmännyt sirkuksessa ihan niihin samoihin esteisiin kuin muuallakin: ulossulkevaan kielenkäyttöön, sukupuolitettuihin tiloihin ja lomakkeisiin, tietämättömyyden aiheuttamaan näkymättömyyteen. Halusin kuulla myös muiden transsukupuolisten näkemyksiä ja koota ajatuksia siitä, millaista sirkuksen parissa on ollut, ja miten sirkusopetus ja -esitykset voisivat olla inklusiivisempia.

Selvitin muiden transsukupuolisten kokemuksia nettikyselyllä. Kysely on tehty avoimin kysymyksin ja pyrin saamaan sillä laadullisia ja kuvailevia vastauksia pikemminkin kuin tilastollista tietoa. Oletin myös otannan jäävän niin pieneksi, ettei tilastollista analyysia ole mielekäästä tehdä, vaan vastauksia kannattaa analysoida laadullisin menetelmin.

Tarkastelen ensin sirkuksen sukupuolinormeja ja käsittelen, millaisia erityispiirteitä liittyy liikunnan harrastamiseen transsukupuolisena. Koska aikaisempaa tutkimusta transsukupuolisten sirkuskokemuksista ei ole, lähestyn aihetta transsukupuolisten liikuntaa koskevan tutkimuksen kautta. Lisäksi tuon pohdintaan mukaan omia kokemuksiani transsukupuolisena sirkusharrastajana ja -opiskelijana. Tämän jälkeen pohdin, miten sirkusta voi opettaa sukupuolisensitiivisesti. Toisessa pääluvussa käsittelen tekemääni kyselyä ja siihen tulleita vastauksia. Lopuksi kokoan opinnäytetyössäni esiin nousseita asioita ja pohdin, miten sirkusmaailma voisi olla inklusiivisempi ja miten aihetta voisi tutkia lisää.

## 2 SIRKUS JA SUKUPUOLI

Käsittelen tässä luvussa länsimaisen sirkuksen sukupuolinormeja, transsukupuolisuutta ja liikunnan harrastamista transsukupuolisena sekä sukupuolisensitiivisyyttä erityisesti sirkusopetuksessa.

### 2.1 Sirkuksen sukupuolinormit

Sirkuksella on historiaa sekä todella stereotyyppisestä sukupuolenilmaisusta että toisaalta kurioositeettina sukupuolinormeja rikkovista esiintyjistä (ks. esim. Karkkola 2018). Sideshow’issa sirkusten yhteydessä on 1800- ja 1900-luvuilla esiintynyt esimerkiksi parakkaita naisia ja intersukupuolisia (Aarnipuu 2008, 56–57). Perinteinen länsimainen sirkus on myös ollut ennen kaikkea bisnestä eikä sukupuolen performoiminen ole aina ollut kiinni esiintyjän sukupuolesta tai kehosta. Esimerkiksi 1800-luvun Euroopassa myös pojat esiintyivät naisina, koska hurjat temput naisten tekeminä houkuttivat yleisöä (emt. 57). Myös Suomessa on 1800- ja 1900-lukujen taitteessa kerrottu tarinaa, jossa mies kosi sirkustaiteilijaa, joka paljastuikin sirkusperheen nuorimmaksi pojaksi. Sirkusperhe ei pärjännyt ilman kaunista tytärtä. (Karkkola 2018, 31–32.)

Vaikka esimerkiksi intersukupuolisten ihmisten esittely rahaa vastaan on nykynäkökulmasta hirveää, uskon sen edelleen vaikuttavan mielikuvaan siitä, että sirkuksessa on paikka myös meille muille. Etenkin nykysirkuskentältä löytyykin myös sukupuolinormeja aktiivisesti kyseenalaistavia ja rikkovia ryhmiä ja esiintyjä (ks. esim. Batson ym. 2018; Seymour 2018; Lavers & Burt 2017). Toisaalta usein sukupuolinormit tuntuvat binäärisiltä ja melko voimakkailta etenkin perinteisen sirkuksen parissa.

Funk tuo artikkelissaan (2018) esiin sirkuksen sukupuolinormeja nykyään: sirkuskouluissa pienet naiset lentävät ryhmä- ja pariakrobatiasa ja isommat tekevät ilma-akrobatiaa ja nuuraa. Miehillä koko ei vaikuta samalla tavalla lajivalintoihin, koska lihaksikkuus, toisin kuin koko, nähdään ominaisuutena, jota voi kehittää. Miehet tekevät enemmän jongleerausta ja toisaalta ryhmänumeroita, mm. vipulautaa.

Sukupuolijako ryhmänumeroiden osalta näkyy myös ammattikentällä: kouluissa naisille suositellaan soololajeja, ja miehet jo kouluaikana tekevät enemmän yhdessä. Miesvoittoisia nykysirkusryhmiä onkin paljon, mutta naisvoittoisia vain vähän. Sirkuksen parissa



elää myös vahvana ajatus siitä, että miehillä ja naisilla on luonnostaan erilaiset kyvyt. Lajien sukupuolittuneisuus vaikuttaa myös työmahdollisuuksiin: ”naisten lajit” kuten ilma-akrobatia ja nuora vaativat treeni- ja esiintymistilalta kiinnitysmahdollisuuksia ja korkeutta eri tavoin kuin esimerkiksi miesten lajina pidetty jongleeraus. (Funk 2018.)

Sukupuoliroolit siis elävät ja voivat hyvin, eikä sirkus ole yhdenvertaisuuden malliesimerkki. Ahtaiden sukupuoliroolien lisäksi olen sirkusesityksissä nähnyt seksismiä sekä jonkin verran homo- ja transvihaa, ennen kaikkea transmisogyniaa. Tyypillisimmin nau-run kohteena on mekkoon pukeutunut mies. Sirkuksessa näkyy myös muun yhteiskunnan tavoin seksismi ja maskuliinisuuden normi: esimerkiksi pariakrobatian rooleista puhutaan ainakin paikoin erittäin vakiintuneesti ala- ja ylämiehenä riippumatta tekijöiden sukupuolesta. Samoinhan monien ammattinimikkeiden osana sana mies on näennäisen neutraali ja tarkoittaa ihmistä (Engelberg 2007). Jos puhuttaisiin alanaisista ja ylänaisista, kyse todella olisi naisista.

Yhdenvertaisuuskoulutusta sirkusohjaajille järjestänyt Hanne-Mari Kauppinen kirjoittaa opinnäytetyössään *Kohti yhdenvertaisempaa sirkusopetusta* siitä, kuinka ”sirkuskentän narratiivi itsestään on suvaitsevaisuutta ja moninaisuutta korostava”. Toisaalta samaan aikaan yhdenvertaisuuden kysymykset liitetään usein nimenomaan sosiaaliseen sirkukseen<sup>1</sup>, jolloin muilla kuin sosiaalisen sirkuksen opettajilla ei ikään kuin tarvitsekaan olla tietoa yhdenvertaisuuden edistämisestä ja moninaisuuden kohtaamisesta. (Kauppinen 2019.) Yhdenvertaisuuden edistäminen vaatii kuitenkin nimenomaan toimintatapojen ja normien huomaamista ja kyseenalaistamista, joten ajatus ”valmiista tasa-arvosta” luultavasti haittaa työskentelyä yhdenvertaisuuden hyväksi.

## 2.2 Liikunnan harrastaminen transsukupuolisena

Transsukupuolisella tarkoitetaan kaikkia ihmisiä, jotka eivät ole syntymässään määritettyä sukupuolta. Transsukupuolinen voi olla binäärinen, eli syntymässä tytöksi määritetty poika tai mies tai syntymässä pojaksi määritetty tyttö tai nainen, tai ei-binäärinen eli syntymässä tytöksi tai pojaksi määritetty, joka on jotain muuta, esimerkiksi muunsukupuolinen, monisukupuolinen tai sukupuoleton. (Ks. esim. Trasek 2020a, Seta 2020a.)

<sup>1</sup> ”Sosiaalinen sirkus on sirkustoimintaa, jossa sirkus toimii välineenä muiden taitojen tai tavoitteiden saavuttamiseen. Tavoitteita voivat olla esimerkiksi osallisuuden ja toimijuuden tukeminen, syrjäytymisen ehkäisy tai vuorovaikutuksen tukeminen.” (Suomen Nuorisosirkusliitto 2020.)

Joissakin lähteissä transsukupuolisilla tarkoitetaan vain binäärisiä transsukupuolisia tai vain transsukupuolisia, jotka ovat käyneet läpi tai tarvitsevat fyysisiä sukupuolenkorjaushoitoja. Kaikki muunsukupuoliset eivät myöskään koe olevansa transsukupuolisia. Toisaalta transsukupuolisuus ei binäärisillekään transsukupuolisille välttämättä ole identiteetti, vaan ainoastaan osa henkilöhistoriaa. Jotkut käyttävätkin itsestään esimerkiksi ilmaisua transtaustainen mies tai nainen (Seta 2020a). Sukupuolen moninaisuuteen liittyvät termit kehittyvät ja muuttuvat jossain määrin koko ajan ja yhteisön sisälläkin on erilaisia näkemyksiä siitä, mitkä sanat ovat hyviä ajankohtaisia termejä. Ihmiset käyttävät myös eri sanoja sukupuolensa määrittelemiseen. Käytän tässä opinnäytetyössä transsukupuolisista määritelmää, joka sisältää myös kaikki ei-binääriset ihmiset, koska se on mielestäni inklusiivisin, selkein ja yleisesti käytössä. Kyselyni saatteessa käytin myös sanaa transsukupuolinen ja tarkensin, että vastata voivat kaikki, jotka eivät ole (ainoastaan) sitä sukupuolta, miksi heidät on syntymässä määritelty.

Monet transsukupuoliset kokevat sukupuoliristiriitaa eli dysforiaa. Dysforia tarkoittaa voimakasta ahdistusta, joka johtuu kokemuksesta siitä, että oma keho tai muiden tulkinta siitä ei vastaa omaa sukupuolta. Dysforia jaetaan usein sisäiseen kehodysforiaan, jossa keho itsessään aiheuttaa ahdistusta sekä sosiaaliseen dysforiaan, jossa ahdistusta aiheuttaa se, että muut ihmiset sukupuolittavat kehon perusteella väärin. (Seta 2020a.) Dysforiaan auttaa usein sukupuolenkorjausprosessi, johon voi kuulua sosiaalisia, juridisia ja lääketieteellisiä muutoksia. (Ks. esim. Trasek 2020b.)

Suomessa transsukupuolisen on hoitoja saadakseen käytävä läpi transtutkimukset, jotka voivat kestää useita vuosia ja joiden aikana valta omasta kehosta ja tulevaisuudesta on lääkärien vallassa (Trasek 2020b). Hoitojen saamiseen on myös BMI-rajoja, joten joidenkin transsukupuolisten on pakko laihtua saadakseen tarvitsemiaan hoitoja. Niin kutsuttu translaki (563/2002) myöskin määrittelee, että juridisen sukupuolimerkinnän vaihtaakseen täytyy olla täysi-ikäinen, lisääntymiskyvytön sekä esittää lääketieteellinen selvitys transsukupuolisuudestaan. Nämä seikat ennestään vähentävät transsukupuolisten määräysvaltaa omista kehoistaan. Transtutkimusjakso on usein eräänlainen välitila, joka voi olla henkisesti todella raskas.

Kaikki transsukupuoliset eivät kuitenkaan koe kehodysforiaa tai eivät muusta syystä voi saada tai halua lääketieteellisiä hoitoja tai juridisia muutoksia, kuten juridisen sukupuolen tai nimen vaihtamista. Suomessa kaikkien ihmisten myös täytyy olla juridiselta sukupuoleltaan joko miehiä tai naisia, joten muunsukupuoliset eivät edes voi saada sukupuolelleen virallista vahvistusta.

Kynnys harrastuksen aloittamiseen voi olla transsukupuoliselle tavallista korkeampi, kun mm. vähemmistöstressi ja cisoletus vaikeuttavat uusia sosiaalisia tilanteita ja hankaluuksia saattaa tulla jo ilmoittautumisvaiheessa, jos nimi tai sukupuoli on eri kuin virallisesti. Pukuhuoneet sekä vessat on hyvin usein jaoteltu sukupuolen mukaan ja vaihtoehtoja on vain kaksi. Tämä tuottaa hankaluuksia monille transsukupuolisille. Tasa-arvovaltuutettu onkin sanonut lausunnossaan 2008 (TAS 285/06), että transsukupuolisten mahdollisuuksia liikuntaan tulisi parantaa järjestämällä mahdollisuus intymiteettisuojaan. Esimerkiksi yksityisten pukuhuoneiden tulisi olla helposti saavutettavia, eikä niihin päästäkseen pitäisi joutua pyytämään tai selittämään mitään.

Myös dysforia voi vaikeuttaa liikuntaharrastuksia, kun esimerkiksi oman kehon katsominen tai tunteminen erilaisissa liikkeissä saattaa tuottaa ahdistusta. Tiukkojen ja usein aika sukupuolitettujen liikuntavaatteiden pitäminen saattaa olla vaikeaa ja yhdessä muiden kanssa liikkuminen voi olla mahdotonta sosiaalisen dysforian takia. Monet harrastusryhmät, joukkueet, lajit ja kilpailujen sarjat ovat myöskin sukupuolitettuja. Esimerkiksi ”tyttöjoukkueessa” harrastava muunsukupuolinen tai transpoika tulee helposti usein väärinsukupuolitetuksi, jos joukkueen jäseniin viitataan yhdessä tyttöinä.

Itselleni on ollut tärkeää harrastaa lajeja, joissa ryhmiä ei ole sukupuolitettu ja on ollut mahdollista käyttää löysiä vaatteita. Minulle on ollut tärkeää myös mahdollisuus harjoitella niin, ettei tarvitse katsoa itseään peilistä. Esimerkiksi tanssisaleja ja -tunteja järjestettäessä voisi miettiä, olisiko paikallaan myös mahdollisuus harjoitella niin, ettei näe itseään peilistä, tai voisiko olla ryhmiä, jotka harjoittelevat peilittömässä salissa.

Liikuntaharrastusten hankaluuteen vaikuttavat paitsi käytännön järjestelyt ja dysforia myös muiden ihmisten asenteet. Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien syrjintäkokemuksia liikunnan ja urheilun parissa on kartoittanut Marja Kokkonen (2012) ja sateenkaarinuorten hyvinvointia Suomessa yleisesti on kartoitettu *Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa* -tutkimuksessa (Alanko 2014). Tutkimuksissa vastaajina on ollut sekä sukupuoli- että seksuaalivähemmistöihin kuuluvia ihmisiä, eikä esimerkiksi Kokkonen tutkimuksessa ryhmiä ole eroteltu toisistaan, joten puhun paikoin myös seksuaalivähemmistöihin kuuluvista ihmisistä.

Alangon (2014, 31) mukaan 40 % transsukupuolisista vastaajista oli pelännyt tuntevansa itsensä ulkopuolisiksi urheilun parissa. Tutkimuksen kyselyyn vastanneet sateenkaarinuoret myös arvioivat urheilun asenteet pääosin kielteisiksi tai eivät osanneet ollenkaan arvioida niitä. Toisaalta muiden harrastusten parissa ulkopuolisuutta oli pelännyt 52 %

transnuorista. Seksuaalivähemmistöihin kuuluvat nuoret puolestaan pelkäsivät ulkopuolisuutta huomattavasti enemmän urheilun kuin muiden harrastusten parissa. (emt. 31, 34.) Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvat ihmiset olivat Kokkosen (2012, 43) mukaan kokeneet liikuntaharrastuksissaan jonkin verran syrjintää, häirintää ja mitätöintiä sekä jännittäneet harjoitukseen menemistä ja jättäneet liikuntatunteja väliin. Koulujen liikuntatunnit ovatkin monelle seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöön kuuluvalla nuorella erityisen ahdistavia (Huotari ym. 2011, 68).

Lähteinä käyttämissäni tutkimuksissa puhutaan liikunnasta ja urheilusta yleisesti, eikä tuloksia voi välttämättä suoraan yleistää sirkukseen. Kauppinen pohti omassa opinnäytetyössään (2019, 20) sitä, miten paljon yleisesti liikunnan ja urheilun parista saadut tutkimustulokset pätevät sirkuksen kaltaisen ”liikuntaa, taidetta ja kulttuuria sekoittavan harrastusmodon” parissa. Olen hänen kanssaan samoilla linjoilla siitä, että sirkuksessa moninaisuus ja yhdenvertaisuus ovat tärkeitä pidettyjä arvoja, mutta sirkus ei ole yhteiskunnasta irrallinen tila, jossa syrjivät normit eivät vaikuttaisi. Yleisesti liikunnan ja urheilun parista saatujen tulosten voisi siis olettaa ainakin jossain määrin pätevän myös sirkuksen parissa.

Monien liikuntamuotojen ollessa esteellisiä tuntuu myös erityisen tärkeältä, että yhdenvertaisuutta arvona korostava sirkus todella tekee töitä arvojensa toteutumisen eteen. Kauppinen nosti esiin myös Anni Rannikon tutkimuksen (2018), jossa oli tutkittu yhdenvertaisuuden toteutumista ns. vaihtoehtoliikuntalajien, kuten parkourin ja skeittauksen, parissa. Näissäkin lajeissa korostetaan yhdenvertaisuutta ja moninaisuutta, mutta syrjinnän rakenteellisuutta ei nähdä, vaan ”yhdenvertaisuuden edistäminen typistyy reiluuden korostamiseen” (Rannikko 2018, 5–6 Kauppinen 2019, 21 mukaan). On hyvä myös huomioda, että mm. syrjinnän ja syrjinnän pelon aiheuttama vähemmistöstressi vaikuttaa niihinkin vähemmistöihin kuuluviin ihmisiin, jotka eivät suoraan ole kohdanneet syrjintää (Alanko 2014, 56).

Liikuntaympäristöissä tapahtuvan syrjinnän sekä syrjinnän pelon takia olisikin erityisen tärkeää paitsi järjestää käytännön asiat mahdollisimman inklusiivisesti myös viestiä esim. nettisivuilla ja harrastuspaikoissa, että sateenkaari-ihmiset ovat tervetulleita. Olisi hyvä myös kertoa, mitä käytännön toimia yhdenvertaisuuden eteen kyseisessä harrastuspaikassa on tehty. Näkisinkin, että parhaimmillaan liikuntaharrastus antaa paikan, jossa omaa sukupuoltaan voi ilmaista vapaasti ja omaan kehoonsa voi rakentaa positii-visempaa suhdetta ja huomata, mihin kaikkeen se pystyy ja mitä kaikkea sillä voikaan ilmaista. Tämä ei poista kehodysforiaa tai transhoitojen tarvetta, mutta voi olla tärkeää

ja helpottavaa jaksamisen kannalta. Monille liikuntaharrastukset muuttuvat mahdollisiksi vasta, kun kehodysforia on helpottanut hoitojen ansiosta, mutta turvallinen harrastusympäristö ja paremman kehosuhteen luominen on tällöinkin tärkeää.

### 2.3 Sukupuolisensitiivisyys sirkusopetuksessa

Sukupuolisensitiivisyys tarkoittaa sukupuolen, sukupuolinormien ja hierarkioiden tiedostamista ja huomioimista. Sukupuolisensitiivinen opettaja tunnistaa omia ennakoasenteitaan ja toimintatapojaan liittyen sukupuoliin sekä pyrkii toiminnassaan yhdenvertaisuuteen. Sukupuolisensitiivisyyteen liittyy vahvasti hetero- ja cisnormin kyseenalaistaminen, eli se on normikriittistä, ja lähtee siitä tiedosta, että tasa-arvoa ei ole vielä saavutettu. (Ks. esim. Seta 2020a, Ylitapio-Mäntylä 2012, 26, Alasaari 2013, 17.) Näkisin, että sukupuolisensitiivisyys on tärkeää kaikensukupuolisille ihmisille. Kun opettaja tiedostaa toimintatapojaan ja pystyy muuttamaan niitä yhdenvertaisemmiksi, oppijat saavat kannustusta omiin kiinnostuksen kohteisiinsa, hellyyttä ja rohkaisua riippumatta sukupuolestaan (ks. esim. Seta 2020a).

Jo pienten vauvojen kanssa toimitaan eri tavoin ja mm. heidän tunteitaan tulkitaan eri tavoin riippuen siitä, onko heidät puettu siniseen vai punaiseen: tytöiksi oletettujen vauvojen itku tulkitaan pelkona tai suruna, pojaksi oletettujen useammin vihana. Punaiseen puettua vauvaa pidetään söpönä ja pienenä ja siniseen puettua vahvana. (Henkel 2010, 15–16 Alasaaren 2013, 18 mukaan.) Kasvattajien tavat toimia eri tavoin eri sukupuolta olevien lasten kanssa voivat olla todella tiedostamattomia, ja niiden huomaaminen vaatii jatkuvaa omien toimintatapojen kyseenalaistamista.

Sirkus ei, kuten todettua, ole yhteiskunnan normeista irrallaan. Lisäksi sirkuksessa on omat, toki muuhun yhteiskuntaan linkittyvät sukupuolinorminsa mm. lajien ja temppujen sukupuolittuneisuuden osalta. Näkisin sirkuksessa korostuvan liikkeeseen ja pukeutumiseen liittyvät normit sekä etenkin opetustilanteissa myös esimerkiksi tilan ottamiseen ja toisten huomioimiseen liittyvät normit. Yleisesti tytöiltä vaaditaan kiltteyttä, kuuliaisuutta ja toisten huomioimista, siinä missä pojille sallitaan itsekkäämpi ja impulsiivisempi toiminta (ks. esim. Alasaari 2013, 57, 62).

Alasaari (2013, 62–71) tuo esiin päiväkodin arjesta tilanteita, joissa pojalle annettiin tilanteen päärooli ja tyttöön kiinnitettiin vähemmän huomiota. Etenkin perinteisissä sirkusnumeroissa tuntuu myös edelleen tyypilliseltä, että esim. miesjonglööri on avustajana

nainen, jonka tehtävä on näyttää nätiltä, kun mies tekee hienoja temppuja: huomio on naisen ulkonäössä ja miehen taidoissa. Vastaava toisin päin on edelleen ainakin omien kokemuksieni mukaan harvinaisempaa. Jos roolit suoraan käännettäisiin ympäri, uskoisin, että se olisi useimpien mielestä humoristista, koska mies tekemässä ”naisen roolia” mielletään edelleen hassuksi.

Sirkusopetuksessa sekä tuntitilanteissa että esitystä suunnitellessa olisikin hyvä miettiä, kuka saa tilanteissa pääroolin ja keneen kiinnitetään huomiota, mutta myös, kuka tekee sivurooleja tilanteissa ja miksi kehenkin kiinnitetään huomiota. On tärkeää huolehtia, että kaikki voivat ilmaista omaa sukupuoltaan itselle hyvältä tuntuvalta tavalla, ja että mitään sukupuolenilmaisun tapoja ei aseteta naurunalaisiksi. Tässä opettajan pitäisi osata paitsi itse toimia sensitiivisesti myös aktiivisesti laajentaa normeja ja puuttua ryhmän sisällä tapahtuvaan syrjintään.

Opettajana on myös tärkeää huomioida, millaisista asioista ketäkin oppilasta kehuu ja mihin kiinnittää huomiota. Saavatko oppilaat yhtä paljon kehuja ja huomiota? Saavatko oppilaat kehuja ja huomiota myös toimiessaan oletetun sukupuolensa roolien vastaisesti? Saavatko oppilaat yhtä paljon kannustusta kaikkien lajien tekemiseen sukupuolesta riippumatta? Miten oppilaiden pelkoon, kipuun, väsymykseen suhtaudutaan? Funk kertoo artikkelissaan (2018) Legendren tutkimuksesta (2014), jonka mukaan sirkusopettajat uskovat naisten olevan hitaampia oppimaan, heikompia ja tarvitsevan enemmän rohkaisua. Naisia ja miehiä myös opetetaan eri tavoin: esimerkiksi haastavissa liikkeissä poikia/miehiä useammin kannustetaan kehoittamalla vain tekemään ja luottamaan osaa-miseensa siinä missä tyttöjä/naisia kehoitetaan tekemään vain, jos heistä itsestä tuntuu, että he ovat valmiita (Legendre 2014, 11 Funkin 2018, 29 mukaan).

Ainakin itse olen sirkuksenkin parissa kuullut oppilasryhmiin viitattavan usein oletetun sukupuolen perusteella, ja joissain tilanteissa myös ryhmäjakoja tehdään sukupuolen perusteella tai voima- tai notkeusharjoitteiden tavoitteita asetetaan erilaisiksi sukupuolen mukaan. Tällaisissa tilanteissa transsukupuoliset tulevat usein väärinsukupuolitetuiksi. Harjoitteiden erottelu sukupuolen mukaan on muutenkin hölmöä: sukupuoleen liittyvät stereotypiat ja oletukset vaikuttavat suoriutumiseemme (nk. stereotypiauhka), ja erot yksilöiden välillä ovat oleellisempia kuin sukupuolten välillä.

Opettajana olisi hyvä viitata oppilaisiin nimeltä tai keksiä muita tapoja saada oikeiden ihmisten huomio sekä tehdä ryhmäjakoja. Jos tunteja pitää kielellä, jossa on sukupuolituneet persoonapronominit, oppilailta olisi hyvä kysyä, mitä pronomineja he haluavat

itsestään käytettävän. Tilanteesta riippuen pronominit voi selvittää joko esim. nimikierroksen yhteydessä, erillisellä lapulla tai ilmoittautuessa. Nimikierron on siitä hyvä, että se muistuttaa paikallaolijoita kysymisen tärkeydestä, vaikka paikalla ei välttämättä olisi-kaan ketään, joka poikkeaisi normista. Lapulla tai ilmoittautumisen yhteydessä taas on mahdollisuus olla tulematta julkisessa tilanteessa kaapista, ja voi erotella, mitä pronomi-  
nia tai sukupuolittavia sanoja haluaa käytettävän muiden kuullen ja mitä kahden kesken.

Sirkuksen parissa voisi myös ottaa käyttöön turvallisemman tilan periaatteita, ja ainakin joissain kouluissa tai ryhmissä näin onkin tehty (Kauppinen 2019, 25). Turvallisemman tilan periaatteet on hyvä tapa tuoda esiin pyrkimys syrjimättömyyteen ja yhdenvertaisuuteen sekä se, että syrjintään suhtaudutaan vakavissaan. Turvallisemman tilan periaat-teilla voidaan myös tehdä näkyväksi syrjinnän muotoja ja valtarakenteita, joita kaikki ei-vät välttämättä huomaisi sekä ohjata ihmisiä huomaamaan omat syrjivät tapansa. Tur-vallisemman tilan periaatteista on erilaisia versioita, jotka kuitenkin ovat pääpiirteittäin samankaltaisia. Yksi niistä on esitelty Utopia Helsingin blogissa (Utopia Helsinki 2013).

Sukupuolisensitiivisyys antaa niin cis- kuin transsukupuolisellekin tilaa toimia ensisijai-  
sesti itsenään eikä oletetun sukupuolensa edustajana. Opettajana pitäisi aina toimia sillä ajatuksella, että paikallaolijoista joku on transsukupuolinen, vaikka kukaan ei olisikaan ”tullut kaapista”. Inklusiivinen kielenkäyttö, joka ottaa huomioon sukupuolivähemmistöt, opettaa samalla cissukupuolisia oppilaita ja tekee sukupuolen moninaisuutta näkyvä-mäksi.

Sirkusopetusta järjestetään osassa sirkuskouluista taiteen perusopetuksena, jolloin sitä ohjaa taiteen perusopetuksen opetussuunnitelma. Taiteen perusopetuksen opetussuun-nitelman perusteissa on erikseen maininta siitä, että ”opetuksessa edistetään sukupuol-  
ten tasa-arvoa ja kunnioitetaan sukupuolen moninaisuutta” (Opetushallitus 2017). Aina-kin kaikkien taiteen perusopetusta antavien sirkuskoulujen opettajien pitäisikin siis ym-märtää jotain sukupuolisensitiivisyydestä ja sukupuolen moninaisuudesta.

Opetussuunnitelman perusteiden toimintakulttuuri-osiossa painotetaan mm. osallisuu-  
den kokemusta ja pedagogiikan ja taiteenalan osaamisen jatkuvaa kehitystä. Olennai-sina asioina toimintakulttuurin kehittämiseksi mainitaan ”oppilaitoksen johtaminen sekä opetuksen arkikäytäntöjen organisointi, suunnittelu, toteuttaminen ja arviointi”. (Opetus-hallitus 2017.) Käytännön tasolla opetussuunnitelma ei kuitenkaan välttämättä anna ko-  
vin paljoa tai takaa sitä, että opettajat esimerkiksi tietäisivät, mitä tarkoittaa sukupuolen moninaisuus. Taiteen perusopetuksen piirissä olevien sirkuskoulujen pitää kuitenkin lain

(633/1998) mukaan tehdä tasa-arvosuunnitelma, mikä osaltaan pakottaa kouluja miettimään yhdenvertaisuuden toteutumista.

Suurin osa Suomen sirkuskouluista ei ole taiteen perusopetuksen piirissä. Kaikkia sirkuskouluja kuitenkin velvoittaa Suomen lainsäädäntö. Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (609/1986) kieltää sukupuoleen perustuvan syrjinnän, ja yhdenvertaisuuslaki (1325/2014) velvoittaa mm. työnantajia ja koulutuksen järjestäjiä arvioimaan yhdenvertaisuuden toteutumista sekä kehittämään työoloja.

Sirkusopettajilla on monenlaisia taustoja, eikä kaikilla ole tutkintoa alalla. Käytännössä näkisin ison vastuun yhdenvertaisuuden toteutumisesta olevan sirkuskouluilla työnantajina. Riittävästä osaamisesta pitäisi huolehtia myös Turun AMK:ssa, josta valmistuu pedagogisesti päteviä sirkusopettajia. Oma kokemukseni on, ettei koulutuksesta tällä hetkellä saa riittävää ymmärrystä ja taitoja sukupuolisensitiiviseen opettamiseen.

Ohjaajakoulutuksia järjestää myös Suomen Nuorisosirkusliitto. Liiton koulutukset ovatkin tärkeä osa sirkusopettajien ja ohjaajien koulutusta, koska alalla on edelleen tyypillistä päätyä harrastajasta apuopettamisen kautta opettamaan. SNSL järjestää mm. pedagogisia sirkusohjaajakoulutuksia sekä apuohjaajien ja ohjaajien virkistys- ja koulutuspäiviä. Koulutukset ovat maksullisia. Niissä ei ole ennen vuotta 2018 käsitelty erikseen sukupuolisensitiivisyyteen tai sukupuolen moninaisuuteen liittyviä teemoja. (Kauppinen 2019, 11–12).

Vuosina 2018 ja 2019 SNSL:n koulutuksissa käsiteltiin moninaisuutta ja yhdenvertaisuutta, kun Hanne-Mari Kauppinen järjesti moninaisuuskoulutusta opinnäytetyönään osana Suomen Nuorisosirkusliiton koulutusviikonloppuja. Kysyessäni SNSL:n koulutusvastaava Petra Päivärinteeltä, onko sukupuolen moninaisuutta tai sukupuolisensitiivisyyttä käsitelty SNSL:n ohjaajakoulutuksissa, hän totesi moninaisuuden olevan yksi taidekasvatuksen eettisistä periaatteista, mutta myös, että Nuorisosirkusliitto ”ei ole koulutuksissaan erityisesti pureutunut sukupuolisensitiivisyyteen tai sukupuolen moninaisuuteen”. Lisäksi hän mainitsi Kauppisen järjestämän moninaisuustyöpajan, jossa ”sivuttiin myös sukupuolen moninaisuutta”. (P. Päivärinte, henkilökohtainen tiedonanto 23.3.2020.)

Kauppisen pilottikoulutuksissa yhteensä 11 sirkusohjaajaa/-opettajaa ja 11 apuohjaajaa sai koulutusta moninaisuuteen ja yhdenvertaisuuteen liittyen. Työpajat järjestettiin osana muuta koulutusviikonloppua eikä erillisenä koulutuksena, koska epäiltiin, ettei sinne tulisi osallistujia muuten. Osallistujat kokivat koulutuksen hyödylliseksi: se antoi valmiuksia



yhdenvertaisuuden käsittelyyn työpaikoilla sekä lisäsi ymmärrystä yhdenvertaisuudesta ja moninaisuudesta. Pilottikoulutusten jälkeen Suomen nuorisosirkusliitto otti Kauppisen työpajan osaksi sirkuskouluille suunnattuja koulutuksiaan. (Kauppinen 2019, 12–13, 31.)

Kauppinen myös haastatteli viittä nuorisosirkusalalla toimivaa henkilöä yhdenvertaisuuteen liittyen. Haastateltujen omissa sirkuskouluissa oli jo tehty konkreettisia tekoja yhdenvertaisuuden parantamiseksi, esimerkiksi otettu käyttöön turvallisemman tilan periaatteet tai muutettu tiloja sukupuolineutraaleiksi. Haastateltavat myös tunnistivat sirkuksen sukupuoli- ja kehonormeja ja halusivat purkaa niitä. Ymmärrys yhdenvertaisuusasioista eri sirkuskouluissa on kuitenkin vaihtelevaa, ja yhdenvertaisuuden toteutuminen on kiinni myös käytettävissä olevista resursseista. (Kauppinen 2019, 25–28.)

Uskoisinkin esimerkiksi transsukupuolisten huomioimisen riippuvan ennen kaikkea kunkin sirkuskoulun henkilökunnan tietämyksestä ja kiinnostuksesta aihetta kohtaan. Transsukupuolisten kohtaamasta syrjinnästä suuri osa johtuu tietämättömyydestä, joten pelkkä hyvä tahto ei riitä, vaan tarvitaan tietoa. Ajattelisinkin, että opettajien kouluttamisella voisi olla isotkin vaikutukset sirkuksen yhdenvertaisuuteen. Koulutuksia nimenomaan sukupuolen moninaisuudesta järjestää ainakin Seta (Seta 2020b).

## 3 TRANSSUKUPUOLISTEN KOKEMUKSIA SIRKUKSESTA

Kartoitin transsukupuolisten kokemuksia sirkuksesta nettikyselyllä, jonka tein Webropol-ohjelmalla. Tavoitteenani oli saada nettikyselyllä ennen kaikkea laadullista tietoa, ja pyrin tekemään kysymyksistä avoimia. Jo opinnäytetyöni aihe saneli laadullisen lähestymistavan: halusin antaa tilaa kokemusten kertomiselle.

Levitin linkkiä kyselyyn Facebookin ryhmissä, joista ajattelin löytyvän mahdollisia vastaajia sekä esimerkiksi opettajia, jotka voisivat jakaa tietoa kyselystä. Sirkukseen keskittyvien ryhmien lisäksi jaoin linkkiä transsukupuolisuuteen liittyvissä ryhmissä. Lisäksi lähetin linkin Nuorisosirkusliitolle sekä Sirkuksen tiedotuskeskukseen, jotka laittoivat sen uutiskirjeisiinsä sekä Facebook-sivuilleen. Jaoin kyselyn myös omalla Facebook-seinälläni ja lähetin linkin suoraan joillekin ihmisille. Vastaajia kyselyyn sain lopulta 15.

Kysyin vain muutaman taustatiedon: miten toimii sirkuksen parissa (harrastaja, opiskelija/opettaja, opiskelija/esiintyjä, jotain muuta), ikä (alle 13, 14–18, 19–29, 30–39, 40–49, 50–59, yli 60) sekä sukupuoli (avoin kenttä). Kysyin taustatietoja vain vähän ja laveasti anonymiteetin takia. Mihinkään kysymykseen (taustatiedot mukaan luettuna) ei ollut pakko vastata.

Kyselyyn vastasi eniten nuoria aikuisia sirkusharrastajia, joilla oli sirkuksesta kokemusta yksittäisistä kursseista useamman vuoden harrastustaustaan. 8 vastaajista oli iältään 19–29-vuotiaita, vanhin vastaajista 50–59. Kaksi vastaajista vastasi olevansa/olleensa sirkusopiskelija tai ammattilainen. Sirkusammattilaisia ja -opiskelijoita ei Suomessa ole kovin paljon, n. 300 koulutuksen saanutta ammattilaista vuonna 2017 (Sirkuksen tiedotuskeskus 2019), joten vastausten vähäinen määrä oli oletettavissa. Yksi vastaajista oli sirkusharrastaja ja tanssinopiskelija. Yksi vastaajista vastasi vain sirkuksen katsojana siihen liittyviin kysymyksiin ja kaksi vastaajista vastasi toimivansa (myös) muuten sirkuksen parissa tehden esimerkiksi töitä, talkoohommia, yhdistystoimintaa ja tapahtumanjärjestämistä.

Eri vastauksia sukupuoli-kohtaan oli paljon. Selvä enemmistö vastaajista oli ei-binäärisiä: sukupuolettomia, muunsukupuolisia, monisukupuolisia tai muuten useampaa sukupuolta. Moni määritteli itsensä transmaskuliiniksi. Yksi vastaajista oli vain mies, yksikään ei ollut vain nainen.

Kysely on tehty jo sirkusta tekeville, joten siinä jää kuulematta kokemukset niiltä, jotka eivät ollenkaan ole päässeet sirkuksen pariin mahdollisesta kiinnostuksesta huolimatta.

Tarkastelen seuraavaksi kyselyn vastauksia teemoittain.

### 3.1 Harrastuksen ja harrastuspaikan valinta

Aloitin kyselyn taustatietojen jälkeen kysymällä, miten vastaaja oli päätenyt sirkuksen pariin ja miksi juuri sirkus on kiinnostavaa. Vastaajia viehätti sirkuksessa mm. estetiikka ja visuaalisuus, luovuus, äärimmäisyys, kilpailuttomuus, monipuolisuus ja sopiva haastavuus. Osa vastaajista oli päätenyt sirkuksen pariin lapsena ja uudestaan aikuisena tai esimerkiksi sosiaalisen sirkuksen kautta. Osa oli löytänyt sirkuksen pariin esimerkiksi tankotanssin tai jonkin muun liikuntaharrastuksen kautta. Yksi vastaajista kertoi päätenneensä sirkuksen pariin urheilu-uransa jälkeen ja tekevänsä nykysirkuksen parissa talukohommia ”nähdäkseen enemmän kuin vain esityksen ja tavataksaan hienoja ihmisiä”.

Transsukupuolisuus ei sinänsä näyttänyt vastauksissa oleelliselta tekijältä. Voi kuitenkin olla, että mielikuva sirkuksesta vaikuttaa taustalla. Esimerkiksi Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa -raportissa todettiin sukupuolirooleja koskevien odotusten vaikuttavan lasten ja nuorten harrastusten valintaan ja etenkin siihen, millaisia harrastuksia heille tarjotaan. Vastaajista 25–70 % kertoi asenteiden seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä kohtaan vaikuttaneen harrastusvalintoihinsa. (Alanko 2014, 31.)

Jos sirkus valikoituikin lajiksi ennen kaikkea kiinnostuksen perusteella, harrastuspaikan valinnassa transsukupuolisuudella näytti olevan jonkin verran merkitystä. Käyn seuraavaksi läpi harrastuspaikan valintaan vaikuttaneita seikkoja.

Olen valinnut paikan, jossa on myös queer-ryhmä. Valitettavasti queer-ryhmä on kuitenkin huomattavasti kalliimpi, enkä pysty rahallisista syistä osallistumaan siihen. Odotan toiveikkaasti mahdollisuutta siirtyä kyseiseen ryhmään mutta jatkaa silti samassa paikassa.

Eniten harrastuspaikan valintaan näyttäisi vaikuttavan raha, joka mainittiin lähes kaikissa vastauksissa. Harrastuspaikan valintaan vaikuttavina asioina mainittiin ilmaiset tai halvat tunnit, mahdollisuus harrastusmaksujen alennukseen tai vapautukseen niistä. Sirkus on melko kallis harrastus, ja monilla sirkuskouluilla onkin jonkinlaisia vapaaoppilaspaikkoja tai muita helpotuksia (Kauppinen 2019, 26). Yksi vastaajista oli valinnut harrastuspaikan, jossa oli myös queer-ryhmä, mutta hän ei voinut osallistua siihen sen kalliimman hinnan

vuoksi. Eräs vastaajista mainitsi rahan myös kyselyn lopussa vapaassa kentässä tuoden esiin sen, että sirkusharrastuksen hinta saattaa rajata ihmisiä pois, vaikka käytännöt olisivat muuten inklusiivisia. Tämä vaikuttaa erityisesti transsukupuolisiin, koska transsukupuoliset ovat usein cissukupuolisia heikommassa rahatilanteessa. Esimerkiksi transnuoret ovat huomattavan usein tyytymättömiä rahatilanteeseensa (Alanko 2014, 31). Transsukupuolisten työelämään siirtyminen voi viivästyä transprosessin ja psyykkisen kuormituksen takia useita vuosia (Huuska 2002, 25–26 Tamperin 2018, 7 mukaan), mikä osaltaan heikentää taloudellista tilannetta. Transnuorilla on myös useammin huonommat välit vanhempiinsa kuin cissukupuolisilla nuorilla (Alanko 2014, 23), joten niin taloudellinen kuin muukin tuki harrastamiseen saattaa olla vähäisempää.

Muita syitä harrastuspaikan valintaan olivat sen läheisyys, turvallisuus, seura, ystävän suositus, tutut tai hyvät opettajat, sopiva tila, valaistus ja mahdollisuus kuunnella omaa musiikkia. Yksi vastaajista oli jatkanut 8-vuotiaasta asti samassa harrastuspaikassa. Samassa harrastuspaikassa jatkamista perusteltiin mm. turvallisuudella ja sillä, että ”ohjaajat vaikuttivat näkevän oppilaat ihmisinä eikä tyttöinä ja poikina”. Eräs vastaajista oli muuton takia etsimässä uutta harrastuspaikkaa ja kertoi, että uuden paikan etsiminen jännittää.

Eräs vastaajista kertoi tarkistavansa, ettei opettaja ole konservatiivinen minimoidakseen haasteet opettajan kanssa. Toinen vastaaja kertoi olevansa ”vaikean ikäinen ja omapäinen” ja ettei siksi ole löytänyt harrastuspaikkaa. Yksi vastaajista kertoi harrastuksensa epäsäännöllisyydestä ja sen syistä seuraavasti:

Harrastan lähinnä yksikseni ja epäsäännöllisesti vähävaraisuuden ja aaltoilevan kiinnostuksen takia. Myös yleisesti liikuntaharrastukset on vähän vaikeita pukukoppien (sukupuolittuneisuuden) ja oman ujouteni takia.

### 3.2 Pukuhuoneet ja vessat

Käytännön helppoutteen harrastuspaikoissa vaikuttavat mm. sukupuolitetut pukeutumis- ja wc-tilat. Neljällä vastaajista oli ollut hankaluuksia pukuhuoneiden tai vessojen kanssa, 10 vastasi, ettei hankaluuksia ole ollut. Kysyin ensin kyllä/ei-kysymyksellä, onko ollut hankaluuksia, ja sitten, millaisia kokemuksia, joten en voi tietää, mitkä kokemukset kukakin vastaajista koki hankaluuksiksi. Useampi vastaaja kertoi käyttävänsä jompaakumpaa sukupuolittettua pukuhuonetta tai ettei käytä pukuhuoneita.

Aina ollut jaettuna tyttöihin ja poikiin. Kumpikaan ei tunnu oikealta, mutta koska kehoni on naisoletettu olen aina käyttänyt naisoletettujen pukuhuoneita ja wc-tiloja.

Kurssin tiloissa ei ollut sukupuolineutraalia tai yksityistä pukkaria, joten tulin tunneille jumppavaatteissa.

Osa ei ollut kokenut hankaluutena sitä, ettei käytä pukuhuoneita, mutta toisaalta oli mainittu myös, että täytyy suunnitella päivän pukeutuminen niin, että treenivaatteet ovat muiden vaatteiden alla. Tavaroille ja vaatteille täytyy myös olla muu mahdollinen paikka treenin ajaksi esimerkiksi salin reunalla tai naulakossa. Eräs vastaaja kertoi, ettei mielellään harjoittele paikassa, jossa ei ole invavessaa. Hän mainitsi myös, että jos (sukupuolitettujen) vessojen ja pukuhuoneiden ulkopuolella ei ole vesipistettä, täytyy harjoitella kevyemmin kuin haluaisi, koska juomapulloa ei pääse täyttämään.

Osa vastaajista käytti sukupuolitettuja tiloja ilman ongelmia ja osa käytti sukupuolitettuja tiloja sen mukaan, mitä ajatteli muiden olettavan oikeaksi, vaikka kumpikaan sukupuolitetuista tiloista ei tuntunut oikealta. Kaksi vastaajaa kertoi, etteivät sukupuolitettut tilat juuri nyt olleet ongelma, mutta toisessa vaiheessa elämää ovat olleet tai voisivat olla.

Menin syntymässä määritellyn sukupuolen mukaan, se ei ole itselleni ongelma nykyään. Mutta nuorempana, vielä noin 25-vuotiaana olisi ollut, mikä vaikutti siihen, etten harrastanut liikunnallisia lajeja.

Olen käyttänyt naisten pukkaria, koska olen toistaiseksi naisoletettu eikä pukkarin käyttäminen aiheuta minulle erityistä ahdistusta. Jatkossa, kun keho muuttuu hormonihoidojen myötä enemmän, en kyllä tiedä mitä pukkaria käyttäisin, jos alkaisin käymään taas tunneilla (sukupuolittamattomia tiloja ei ole).

Yksi vastaajista kertoi käyttävänsä kumpaa vain sukupuolitettua vessaa ”tilannetaju valppaana”. Hän ei tarkentanut, mitä tällä tarkoittaa, ja millaisissa tilanteissa käyttää tai ei käytä jotakin tilaa. Itselleni ”tilannetaju valppaana” sukupuolitettujen tilojen käyttäminen tarkoittaa sen kartoittamista, kuinka todennäköisesti kohtaan häirintää tai kommentointia sekä toisaalta sen pohtimista, tunteeko joku mahdollisesti olonsa epämukavaksi, jos menen paikalle. Paljonko ja millaisia ihmisiä tiloissa on jo, joutuuko vessoissa esimerkiksi jonottamaan koppien ulkopuolella, miten olen pukeutunut? Itselleni sukupuolitettujen tilojen käyttäminen on yleensä ongelmaton, mutta olen myös kohdannut häirintää esimerkiksi ravintolan vessassa ja uimahallin suihkutiloissa, ja jonkinlainen jännitys ja valmiustila on usein päällä.

Kolme vastaajaa kertoi käyttäneensä sukupuolittamattomia pukuhuoneita. Useammissa paikoissa pukuhuoneet on sukupuolitettu mutta vessat sukupuolittamattomat.

En ole kokenut haastavaksi sukupuolitettuja tiloja, mutta olen saanut nauttia useammassa paikkaa sekä sukupuolettomista tiloista että yksityisistä vaatteidenvaihtotiloista.

Tiloissamme on sukupuolittamattomat wc- ja pukuhuonetilat.

Pukuhuoneet olivat sukupuolittuneita, vessat ei olleet onneksi. En kuitenkaan koskaan käyttänyt pukuhuonetta, vaan sai jättää tavarat salin puolelle.

### 3.3 Sosiaaliset tilanteet ja syrjintä

Kokosin tähän osioon vastauksia, jotka liittyvät ennen kaikkea sosiaalisiin tilanteisiin sirkuksen parissa: muiden ihmisten suhtautumiseen, syrjintään ja häirintään sekä näkymättömyyden ja nähdyksi tulemisen kokemuksiin.

#### **Muiden suhtautuminen sukupuolenilmaisuuun**

Kurssilla tulin pari kertaa sukupuolitetuksi syntymässä määritellyn sukupuoleni mukaan, mutten viitsinyt puuttua asiaan. Toisaalta sain työskentelystäni kehuja, jotka yleensä mielletäisiin ehkä ”vastakkaisen sukupuolelle” (kuin syntymässäni määritelty) osoitetuiksi kehuiksi, mikä tuki kyllä sukupuolen ilmaisua. Jos tälleen romanttisesti voisi sanoa: keikkuessani ylailmoissa ihmiset tuntuvat näkevän sukupuoleni paremmin kuin jalat maassa.

Kun aloitin, oli harrastuspiireissä hyvin vähän tietoa sukupuolen moninaisuudesta ja sen huomioimisesta. Yleensä sukupuolitaan vain naiseksi välineeni takia (tytöt huuppaa stereotypia).

Tuntini ovat suomenkielisiä ja olen niillä virallisella nimelläni, joten asia ei ole oikeastaan tullut ilmi.

Avoimessa kysymyksessä muiden suhtautumisesta kerrottiin sekä positiivisia että negatiivisia kokemuksia. Monen vastaajan kokemus oli, että heidän sukupuoleensa ja sukupuolenilmaisunsa on suhtauduttu sirkuksen parissa hyvin, tai se ei ollut tullut ollenkaan esiin: ohjaajat esimerkiksi eivät ole sukupuolittaneet ylipäätään tunneilla ketään tai ovat suhtautuneet nimenvaihtoon hyvin. Myös muiden transihmisten käyminen tunneilla mainittiin: turvallisuuden tunnetta lisää, kun näkee, että muihin transihmisiin suhtaudutaan hyvin. Tällöin on helpompi luottaa siihen, että itsekkin voi turvallisesti mielin ”tulla kaapista”.

En ollut alkaessa vielä tullut ulos, mutta muutin nimeni ennen kun jouduin lopettamaan ja se ei ollut mikään ongelma. Tiedän että olisi ollut turvallista tulla ulos siellä, siellä oli muitakin transihmisiä ja kaikki ohjaajat kohtasivat kaikkia yksilöllisesti eikä muistaakseni koskaan sukupuolittanut ketään.

Yksi vastaajista kertoi, ettei ole saanut mitään kommentteja ulkoasustaan ja arveli tämän johtuvan siitä, että maskuliiniset vaatteet naisoletetuilla ovat varsin arkipäiväisiä. Tämä viittaa myös vastaajan olettavan, että toisenlainen epätyypillinen sukupuolenilmaisu voisi todennäköisemmin saada kommentteja. Yleisesti maskuliinisuus nähdäänkin ylempiarvoisena ja feminiinisyys alempiarvoisena ja hierarkiassa ylöspäin nouseminen on hyväksytympää kuin alaspäin laskeutuminen. Tämän takia naisoletetulle on sallitumpaa pukeutua maskuliinisesti kuin miesoletetulle pukeutua feminiinisesti. (Henkel 2010, 11, Ala-saaren 2013, 11, mukaan.) Eräs kyselyni vastaajista olikin kohdannut vihamielisyyttä käyttäessään muiden mieheksi olettamana napapaitoja.

Negatiiviset kokemukset liittyivät usein väärinsukupuolitukseen, jota käsittelen seuraavaksi syrjinnän yhteydessä.

### **Syrjinnän kokemukset**

Kartoitin syrjinnän ja häirinnän kokemuksia ensin kysymyksellä ”Oletko kokenut sirkuksen parissa syrjintää tai häirintää?” Kysymyksessä oli kolme vastausvaihtoehtoa: kyllä, ei ja ”en osaa sanoa”. Puolet kysymykseen vastanneista (7) ei ollut kokenut sirkuksen parissa syrjintää tai häirintää. Kaksi vastasi kokeneensa ja viisi valitsi vaihtoehdon ”en osaa sanoa”. Vastaajista neljä vastasi myös kysymykseen siitä, millaista syrjintää tai häirintää he olivat kokeneet. Käsittelen seuraavaksi kyselyssä esiin tulleita negatiivisia kokemuksia.

### **Väärinsukupuolitusta ja vahingollisia normeja**

Vaikka ihmiset ovat harvoin suoranaisten ilkeitä tai ulossulkevia, binäristinen kielenkäyttö ja erilaiset sukupuolittuneet käytännöt ovat yleisiä.

Syrjintä vaikutti liittyvän ennen kaikkea tietämättömyyteen sekä syrjivään ja cisheteronormatiiviseen kulttuuriin eikä suoranaiseen vihamielisyyteen. Tämä osaltaan muistuttaa siitä, että yhdenvertaisuuteen ei riitä hyväntahtoisuus, vaan yhdenvertaisen toimintakulttuurin eteen on toimittava aktiivisesti.

Moni vastaajista oli tullut sukupuolitetuksi väärin, useimmiten väärin oletetun sukupuolen perusteella. Kahdella vastaajista oli kuitenkin kokemuksia myös siitä, että opettaja ei ollut suostunut käyttämään oikeaa nimeä ja jatkoi väärinsukupuolitusta, vaikka häntä oli

pyydetty toimimaan toisin. Molemmista tapauksissa opettaja oli suostunut käyttämään vain virallista nimeä. Toinen vastaajista oli keskeyttänyt kurssinsa opettajan takia.

Osa vastaajista oli tullut sukupuolitetuksi väärin ryhmän mukana, kun muut olleet kaikki osallistujat naisiksi. Eräs vastaajista koki tulevansa väärinsukupuolitetuksi lajivaihtonsa takia, koska vanne mielletään tyttöjen ja naisten lajiksi. Yksi vastaajista kertoi sukupuolittavan käytöksen ja väärinsukupuolittamisen lisäksi kokeneensa väkisinhaluamista, kokemusten mitätöintiä sekä tarvetta perustella Prideen osallistumista.

Vastaajissa oli eroja sen suhteen, pitivätkö he (väärin)sukupuolittamista syrjintänä. Kokemukseen vaikuttaa varmasti se, onko ”tullut kaapista” ja kertonut oikean sukupuolensa. Yksi vastaajista kertoi opettajan jakaneen ryhmän naisiin ja miehiin ja jatkoi, ettei jako tavallaan ollut häneen kohdistuvaa syrjintää, koska opettaja ei tiennyt, että tunnilla on ei-binäärisiä. Syrjinnältä se kuitenkin oli tuntunut. Ei opettaja luultavasti tiennyt muidenkaan paikallaolijoiden sukupuolta eli edes sitä, oliko paikalla miehiä ja naisia. Vastaajan ajatuksissa näkyy, miten voimakas ja sisäistetty cisnormi on. Mietin myös, miten helposti tuntuu, että normista poikkeavana on vastuussa siitä, että tulee huomioiduksi oikein. Vastaajan tilanteessa opettaja itse otti esille sukupuolet jättäen osan osallistujista ulkopuolelle. Hyvin todennäköisesti opettaja ei tehnyt ulkopuolelle jättämisistä tarkoituksella, mutta joka tapauksessa normista poikkeava tuli syrjityksi tilanteessa.

Ainakin oma kokemukseni on, että tämänkaltaisissa tilanteissa on hyvin vaikeaa sanoa, ettei tullut huomioiduksi. Vähemmistöasemassa saattaa muutenkin kuulla olevansa hankala ja ottavansa jatkuvasti sukupuoliasioita esille. Yleensä kuitenkin sukupuolet ottaa esille joku muu, tässä tapauksessa opettaja. Kun cisnormi on kyseenalaistamatta, transsukupuolisen pitää joka tapauksessa tehdä työ tullakseen huomioiduksi: joko tulla etukäteen kaapista tai tilanteessa korjata oletus. Taustalla voi olla kokemuksia tai pelkoa siitä, ettei tule huomioiduksi tästä huolimatta. Kaapista tuleminen sisältää aina sen riskin, ettei siitä huolimatta tule huomioiduksi, jolloin tietämättömyys ei enää kelpaa perusteluksi syrjinnälle, vaan kyse on välinpitämättömyydestä ja ilkeydestä, mitä on aina kuitenkin vaikeampi kohdata.

### **Opettajilta puuttuu vielä tietoa ja ymmärrystä**

Jos opettajani tietää asioista, hän ei osaa soveltaa tietoaan käytäntöön.



Ei ymmärrystä siitä, että muita kuin miehiä ja naisia voisi olla, tai ainakaan olla paikalla.

Ei. Tietotaso ja ymmärrys on keskimäärin ollut nollassa. Parhaimmillaan opettajat ovat hyväntahtoisia mutta eivät perillä asioista, pahimmillaan kuten mainittu keissi [jossa opettaja väärinsukupuolitti korjauksesta huolimatta, eikä suostunut käyttämään ilmoitettua nimeä]. Olen vältellyt enempiä keskusteluja asiasta, koska en luota opettajien sensitiivisyyteen tässä asiassa.

En koskaan uskaltanut puhua asiasta avoimesti sillä en uskonut heidän tietoihin, taitoihin tai ymmärrykseen asian parissa.

Vain kaksi vastaajista koki, että heidän opettajillaan oli riittävästi tietoa ja ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta, ja heistäkin toinen jatkoi, ettei usko muissa paikoissa tietämyksen olevan yhtä hyvää. Yhdeksän vastaajan mielestä tietoa ei ollut tarpeeksi.

En osaa sanoa henkilökohtaisesti sillä siitä ei koskaan puhuttu. Mutta se tärkein oli se, että ei sukupuoli oikeastaan ollut mikään juttu lainkaan siellä, mikä oli todella ihanaa.

Eräs vastaaja kertoi, ettei tiedä, sillä sukupuolesta ei ole ollut puhetta. Toinen vastaaja arvioi, että tietoa ei ole tarpeeksi, mutta jokaista on kohdeltu yksilönä. Hän arveli myöskin, ettei olisi halunnutkaan sukupuolta otettavan enempää esille. Riittävä tieto voikin joskus näkyä niin, ettei sukupuoli tule mitenkään esiin, liittyväthän monet negatiiviset kokemukset nimenomaan turhaan sukupuolittamiseen. Opettajien ymmärrys kannattaisi kuitenkin tuoda esiin esimerkiksi nettisivuilla, harrastuspaikassa ja pidempään jatkuvassa harrastusryhmässä, jotta transsukupuoliset tietävät, että voivat turvallisesti puhua sukupuolestaan opettajalle ja ryhmässä.

Tietenkään ei ole riittävä, että tilan kerrotaan olevan turvallinen ja nettisivut ovat inklusiiviset, vaan opettajilla pitää oikeasti olla osaamista moninaisuuden kohtaamisesta. Eräs vastaajista mainitsi, että Teakin kurssin ilmoittautumislomakkeessa oli kohta ”muu”, mutta kurssin opettajat eivät osanneet asettaa sanojaan ja tehtävänantojaan sen mukaan. Lomakkeiden inklusiiviseksi tekeminen onkin tärkeä, mutta ei yksinään mitenkään riittävä toimi.

### **Syrjintä ja tietämättömyys aiheuttavat näkymättömyyden kokemuksia**

Noin kaksi kolmasosaa vastaajista oli kokenut itsensä näkymättömäksi sirkuksen parissa. Tyypillisiä tilanteita olivat sellaiset, joissa ryhmä on jaettu miehiin ja naisiin tai koko

ryhmää puhuteltiin tyttöinä tai naisina. Sirkuksen parissa näkymättömäksi tekevät ihan samanlaiset asiat kuin muuallakin.

Muunsukupuolisuus pitäisi aktiivisesti itse jaksaa tuoda esiin ja korjata ihmisten kielenkäyttöä, mutta se tuntuu niin vaikealta ja raskaalta, että olen hiljaisesti hyväksynyt sen, että minua väärinsukupuolitetaan jokaisissa treeneissä.

-- avoimissa treeneissä on ollut ihan normaalit ympäröivän yhteiskunnan sukupuolittavat normit ja käytännöt

Myös varsinkin perinteistä sirkusta katsoessa tulee toisinaan tosi näkymätön olo ihan vaan siksi että heteronormi ja sukupuolibinäari ja niiden mukaiset roolit ovat sirkuksessa usein hyvin läsnä.

Vastaajien näkymättömyyden kokemuksiin vaikutti syrjivän kielenkäytön lisäksi lajien sukupuolittuneisuus. Eräs vastaajista olisi halunnut tehdä pariakrobatiaa, mutta oli kokenut olevansa vääränlainen sekä beissin (base, pohja) että lentäjän rooliin. Hän kirjoitti vastauksessaan myös siitä, että opettajat eivät tiedä, mihin lokeroon laittaisivat hänet. Näkymättömyyden kokemukseen vaikutti tässä tapauksessa siis luultavasti sekä oma mielikuva lajien ja roolien sukupuolittuneisuudesta että opettajien kannustuksen puute.

Näkymättömäksi oli tehnyt myös kehojen sekä kehon ominaisuuksien sukupuolittaminen eli cisseksismi. Esimerkiksi, kun miesten sanotaan olevan vahvoja tai oletetaan niin ja määrätään eri määrä voimaliikkeitä, kyse on cisseksismistä. Miehet ovat keskimäärin vahvempia kuin naiset, mutta se ei johdu mieheydestä vaan testosteronista, ja kun miehiltä vaaditaan enemmän voimaa kuin naisilta, arvotetaan oikeammaksi mieheydeksi sellainen, jossa kehossa on enemmän testosteronia ja oikeammaksi naiseudeksi sellainen, jossa testosteronia on vähemmän. Yhtä lailla cisseksististä on puhua esimerkiksi kuukautisista naisten asiana tai kapeammasta lantiosta miesten ominaisuutena.

Näkymättömyyden kokemus liitettiin myös kaapissa olemiseen. Eräs kyselyn vastaajista oli ollut kaapissa koko uransa sirkusharrastajana, -opiskelijana ja -ammattilaisena, koska ei luottanut muiden ihmisten sensitiivisyyteen ja tietoihin transsukupuolisuudesta. Myös monet muut olivat kaapissa harrastusyhteisöissään. Cisnormin takia esimerkiksi muunsukupuolisena ei todennäköisesti tule kohdatuksi oikein, ellei erikseen tule kaapista, eikä kaapista tulokaan välttämättä korjaa asiaa. Harrastusyhteisössä voi myös olla vaikea löytää sellaista tilannetta, jossa sukupuolesta puhuminen tuntuisi luontevalta.

Kaapista tuleminen ei myöskään ole yksittäinen tapahtuma, vaan toistuvia sosiaalisia tilanteita (Taavetti 2015, 35), joissa aina pitää uudestaan miettiä, mitä asioita itsestään kertoo uusille ihmisille ja mitä oletuksia korjaa. Ympäristön koettu turvallisuus vaikuttaa

siihen, kertooko transsukupuolisuudestaan: eräs vastaajista ei esimerkiksi käyttänyt sirkusharrastuksessaan oikeammalta tuntuva nimeä, koska kielenkäyttö oli niin sukupuolittunutta.

Lajissa käytetään paljon sukupuolitettua kieltä, sillä suurin osa harrastajista on naisia. Se yleinen tytöttely on myös osasy siihen, miksi olen päättänyt käydä tunteilla virallisella nimelläni, kunnes saan sen vaihdettua. Muissa harrastuksissani on yleensä jotain infoa uusien kurssien alussa siitä, että kyseessä on turvallinen tila jossa vältetään sukupuolittamista

Riippumatta siitä, haluaako tai voiko transsukupuolisena tulla kaapista, käytetyllä kielellä on merkitystä: kaapissakaan ei luultavasti tunnu samalla tavalla näkymättömältä, jos ryhmässä käytetään inklusiivista kieltä ja ollaan valmiita ottamaan palautetta vastaan ja muuttamaan esimerkiksi puhetapoja sen perusteella paremmiksi.

### **Sirkuksen parissa näkyvänä**

Selvitin näkyvyyden kokemuksia kysymyksellä ”Oletko tuntenut itsesi sirkuksen parissa näkyväksi? Millaisissa tilanteissa?”. Nähdynsi tulemisen kokemuksia tuli esiin myös muualla kyselyssä.

Kun kuulin että [sirkusryhmässä] on keskustelua turvallisemman tilan periaatteista ja itse järjestämissäni treeneissä kun tila on ollut tarkoituksella turvallisempi lgbtqia+ ihmisille.

Kyllä! No siellä yläilmoissa, kun ihmiset kilpaa pohtivat, miltä upealta mytologiselta hahmolta näytän.

Sirkuksen tekeminen omana (transhomo)itsenä ihmisten kanssa, jotka tietävät kuka olen.

Joskus esityksissä oli mahdollisuus tehdä jotain näkyvää tai näkymätöntäkin niin että koin sen voimaannuttavana, kuten leikkiä sukupuolirooleilla ja niiden stereotyyppiä ja tai rikkoa niitä.

Suurin osa vastaajista oli kokenut itsensä sirkuksen parissa näkyväksi. Toisaalta joku vastasi ”ei” tai ” en osaa sanoa”. Näkyvyyden kokemuksiin oli vaikuttanut mm. mahdollisuus liikkua omalta tuntuvalta tavalla, turvallisemman tilan periaatteista keskustelu ja oikealla hetkellä auttamaan tullut opettaja.

Osa vastaajista oli saanut kehuja, jotka olivat tuntuneet sukupuoli oletusta rikkovilta hyvällä tavalla: esimerkiksi yleensä muiden mieheksi olettamaa vastaajaa oli kehuttu

kauniiksi. Eräs vastaajista toi esiin myös esityksen katsojana nähdyksi tulemisen kokemuksen:

Nykysirkuksen esitykset ja taiteilijat tarjoavat paljon samaistumiskohteita ja vallalla on moninaisuuden ja erilaisuuden arvostus sekä tasa-arvo (pyrkimys). Vähemmistöön kuuluva usein tunnistaa kaltaisensa. Olen tullut nähdyksi.

### 3.4 Sukupuolen ilmaisun mahdollisuudet ja paineet sirkuksessa

Tämä osio käsittelee itsen ja sukupuolen ilmaisun mahdollisuuksia sirkuksessa. Oletuksena minulla oli, että sirkus mahdollistaa itseilmaisua ja voi toimia tilana, jossa voi kokeilla ilmaista sukupuoltaan hyvältä tuntuvalla tavalla, kun normit ovat osin vapaampia kuin ympäröivässä yhteiskunnassa. Arvelin kuitenkin, että myös sirkuksen parissa on tilanteita, joissa on paine toimia sukupuolinormien mukaisesti, vaikka se ei tuntuisi oikealta. Kysyin, ovatko vastaajat saaneet toiveitaan vastaavia rooleja ja asuja sekä ovatko he joutuneet muokkaamaan elekieltään ”naisellisemmaksi” tai ”miehekkäämmäksi”.

Osa vastaajista oli päässyt sirkuksessa ilmaisemaan sukupuolestaan sellaisia puolia, joita oli ollut vaikea ilmaista jossain muualla: ”se on ollut jännittävääkin, mutta en kadu”.

Olen tuntenut itseni maskuliinisella tavalla fyysisesti vahvaksi, mitä en usein koe muualla.

Olen! Ihan yksittäiset kehon asennot tai painon asettaminen trapetsille tietyllä tavalla.

Päinvastoin, harrastukseni on työni lisäksi ainoita paikkoja elämässäni joissa on meneillään kova naisenergia- juttu joka tuntuu itselle vieraalta ja epämurkavalta mutta johon on vaikea sanoa mitään.

Eräs vastaajista kertoi klovneriakurssista, jolla oli päässyt ilmaisemaan sukupuoltaan oikein. Jälkeenpäin tuntui kuitenkin kurjalta, koska ilmaisu oli ollut ”vain klovneriaa”, eikä sitä otettu tosissaan. Osa vastasi vain ”kyllä” tai ”en”.

Esitysten rooleja ja asuja koskeneeseen kysymykseen vastasi 11 henkilöä, joista neljä ei ollut esiintynyt. Esiintyneet olivat kuitenkin yleensä saaneet haluamalaisiaan rooleja ja asuja. Yksi vastaajista kertoi jättäytyneensä esityksestä pois, koska opettaja suunnittelei ”naisvaatteita” koko ryhmälle. Hän arveli, että olisi voinut saada haluamalaisiaan rooleja ja asuja, jos olisi jaksanut vaatia niitä.

Kyselyssä nousi esiin myös pohdintaa siitä, ilmaistaanko esiintyjän transsukupuolisuus katsojille jotenkin.

Haluaisin ideaalilanteessa, että aina kun minun nähdään esiintyvän jossain riippumatta miten tai missä roolissa, yleisö voisi tietää minun esiintyjänä ja itsenäni olevan transihminen ja homo. Mikä olisi hyvä tapa tuoda se esiin on monimutkaisempi kysymys mihin en osaa vielä vastata.

Toinen vastaajista toivoi, että transsukupuolinen esiintyjä voisi olla ”yhtä mainstream kuin cis” ja ettei transsukupuolisuutta tarvitsisi erityisesti tuoda esiin. Näkisinkin oleellisenä että transsukupuolinen voi mahdollisuuksien mukaan itse päättää sukupuolenilmaisustaan sekä siitä, haluaako tuoda transsukupuolisuutensa jotenkin esiin. Usein cisoleetus on niin voimakas, että jos haluaa katsojien tietävän esiintyjän transsukupuolisuudesta, se pitää erikseen tuoda esiin.

### **Liikekielen muuttaminen**

Päätin kysyä paineesta muuttaa liikekieltä luettuani Kenneth Sirenin opinnäytetyön *Riitävän miehekäs meritähdeksi – teatteria ja tanssia muunsukupuolisen näkökulmasta* (2014). Siren kertoo teatterissa joutuneensa toistuvasti muuttamaan itselleen ominaista liikettä, koska murrosiän jälkeen hän päätyi tekemään miesrooleja, joilta toivottiin tietynlaista elekieltä, tai usein nimenomaan vähemmän elekieltä. Sirenin mukaan häntä ohjattiin usein ”vain olemaan” mutta samalla hänelle luontevalta tuntuva tapa olla määriteltiin vääräksi.

Vaikka se ei varmasti ollut kenenkään intentio, minulle jäi kuva siitä, että tapani *olla omassa kehossani* oli vääränlainen – teinhän itse asioita omista lähtökohdistani itselleni ominaisella tavalla. ”Ole vaan” tarkoitti siis kaikkea muuta kuin ”ole vaan”, ja miehinen olemus määriteltiin vain sen kautta, mitä se *ei* ole. Tästä seurasi, että mielestäni ymmärsin esiintyjyyden tarkoittavan oman itsensä piilottamista ja että miesesiintyjän pitäisi vain tietää itse, mikä se jokin miesominaisuus on. (Siren 2014, 13–15.)

Sirkusesityksissä on harvemmin esimerkiksi puhetta ja siihen liittyvää elehtimistä, eikä hahmoja ole välttämättä yhtä tiukasti sukupuolitettu, mutta toisaalta monet tempot ovat sukupuolittuneita siinä missä muukin liikekieli. Osa vastaajista oli joutunut muuttamaan itselleen ominaista liikekieltä ”naisellisemmaksi” tai ”miehekkäämmäksi”. Tämä koettiin raskaaksi.

Esiintymiseni ja sirkustekniikkani olisi kuulunut olla oletettua sukupuolta vastaavaa ja jouduin asiasta välillä nokkasille sillä mielestäni minun oli oikeus tehdä juuri

sellaista sirkusta kuin itse haluan (tietysti aina esimerkiksi proggisten rajojen puitteissa).

Ajattelin kysymyksen ennen kaikkea esitysten kannalta ja olin kiinnostunut esimerkiksi siitä, millaisia toiveita esitysten ohjaajilla on ollut. Vastaaajista kuitenkin aika harva oli esiintynyt, ja vastauksissa tulikin ilmi, että myös harjoituksissa on ollut paine muuttaa omaa liikekieltä. Eräs vastaaja kertoi liikkuvansa miehekkäämmin, jotta ei tuntuisi siltä, että muut sukupuolittavat suoraan naiseksi. Olettaisin, että tällöin paine liikekielen muuttamiseen liittyy sirkuksen kehollisuuteen ja siihen, kuinka huomio on sirkustunneilla niin paljon nimenomaan liikkeessä.

### **Sukupuolittuneet sirkuslajit**

Jotkin lajit yhdistyvät mielessäni johonkin sukupuoleen ja huomaan yllättyväni, jos esiintyjät jotenkin rikkovat tätä käsitystäni. Luulen, että mun olisi vaikeaa kokeilla jotain usein naisten lajiksi miellettyä lajia.

Sirkuslajit ainakin harrastajatasolla ovat kyllä melko sukupuolittuneita. Varsinkin vannetanssissa se tanssillisuus taitaa olla syy siihen että se on pitkälti naisten laji. Lähden itse kokeilemaan mitä tahansa, mutta ihmiset kyllä kyseenalaistavat tai ihmettelevät vannetanssia vähemmän kuin rajumpia lajeja. Toisaalta taas sirkuslajien tuntemattomuus tekee niistä ulkopuolisille vaikeita sukupuolittaa samalla tavalla kuin vaikka baletti olisi.

Toivon, että lajeihin voisi sada enemmän vaihtelua erilaisista kehoista.

Enemmistö vastaajista koki sirkuslajit sukupuolittuneiksi, joskin erään vastaajan mukaan sukupuolittuneisuus on hajaantunut 90-luvulta alkaen eikä ole enää automaatio. Omiin lajivalintoihin ei sukupuolittuneisuuden koettu useimmiten vaikuttaneen, vaan vastaajat olivat pyrkineet tekemään lajivalintoja oman kiinnostuksen pohjalta.

Jonkin verran vaikutusta sukupuolittuneisuudella kuitenkin koettiin olevan: Yksi vastaajista mainitsi, että hänen olisi luultavasti vaikea aloittaa naisten lajiksi miellettyä lajia ja toinen koki, ettei tilaa ole muunsukupuolisille. Toisaalta eräs vastaajista kertoi joidenkin lajien kiinnostavan lähinnä sukupuolinormien rikkomisen takia. Sukupuolittuneina lajeina mainittiin mm. pariakrobatia, vanne ja jongleeraus. Yksi vastaajista mainitsi myös, että tasapainoilu tuntuu sukupuolettomalta ja siksi mukavalta.

### 3.5 Kehosuhde

kun teen sirkusta ja myös kun tanssin tiedän kuka olen ja mikä on sukupuoleni --  
Sirkus ja tanssi [on] valtava voimavara

Oletin sirkuksen vaikuttavaan myönteisesti kehosuhteeseen. Pääosin näin olikin: lähes kaikki vastaajat vastasivat sirkuksen vaikuttaneen kehosuhteeseen positiivisesti.

Monet vastaajista kokivat, että sirkus oli saanut heidät arvostamaan kehoaan sen pystyvyyden kautta. Vastaajat kokivat olevansa paremmin yhteydessä ja luottavansa kehoonsa sekä pitävänsä siitä enemmän. Kehosuhde on saattanut myös hyvällä tavalla unohtua, kun on keskittynyt vain siihen, mihin pystyy.

Uuden opettelu ja kehon käyttäminen temppuihin on parantanut merkittävästi suhdettani kehooni. Olen oppinut pitämään kehostani sen tekemien asioiden kautta.

Ylipäättään liikunta ja keholla tekeminen on saanut minut pitämään kehostani enemmän. Sirkuksen parissa kehoa pääsee käyttämään monipuolisesti, hauskaasti ja ihan huomaamatta.

Vahvemmalta tuntuva keho on vaikuttanut kehosuhteeseeni positiivisesti monin puolin. Välillä sirkuksessa tapahtuu että unohtaan kehosuhteeni ja mielessä on vain että mihin pystyn sillä kertaa, mikä tuntuu hyvältä. Välillä tosin tapahtuu myös että päädyin ylitiedostamiseen kehooni negatiivisella tavalla.

Tankotanssi edellyttää vähäpukeisuutta ja ja auttoi minua tottumaan kehoni näkymiseen ja näyttämiseen ja paransi kehollista itsetuntoani. Muutenkin sirkus on vahvistanut ja parantanut kehosuhdettani kaikilla mahdollisilla tavoilla. Tunnen kehoni ja sen rajat paremmin ja olen enemmän kosketuksissa oman kehollisen minäni kanssa positiivisella tavalla.

On enemmän samaistumiskohteita. On ollut hienoa nähdä erilaisia kehoja ja mitä kaikkea niillä voikaan tehdä ja kertoa. Ja on mielenkiintoista peilata itseään sellaisiin, joihin ei voi EIKÄ TARVITSE samaistua.

Positiivisessa valossa tuotiin esiin myös uuden oppiminen ja peloista yli pääseminen sekä toisaalta erilaisten kehojen näkeminen sirkuksen parissa. Eräs vastaajista mainitsi sirkuksen vaikuttaneen kehosuhteeseen, mutta nosti esiin erikseen sen, ettei vaikutusta kehodysforiaan ollut.

Sirkus oli vaikuttanut joidenkin vastaajien kehosuhteeseen myös negatiivisesti. Pienempiä harmeja olivat harjoitusten aiheuttamasta väsymyksestä johtunut kurja olo kehossa ja kehon ylitiedostaminen harjoitellessa, pahimmillaan sirkus oli huonontanut kehosuhdetta vuosiksi.

Se on saanut minut myös nuorena sairastumaan syömishäiriöön. Keho suhteeni on edelleen hieman vinksallaan sirkuksesta johtuen, vaikken sitä ole enään vuosiin tehnyt aktiivisesti.

Syömishäiriöoireilu onkin urheilun parissa yhdistetty jossain määrin etenkin esteettisiin lajeihin ja lajeihin, joissa kehonpaino vaikuttaa suorituskykyyn (Anis ym. 2019). Sekä omien kokemusteni että Kauppisen opinnäytetyön haastateltavien mukaan sirkuksessa on melko voimakkaat kehonormit: tavoiteltava sirkuskeho on ”sporttinen”, etenkin miehellä vahva ja naisella pieni (Kauppinen 2019, 27).

### 3.6 Kokemukset katsojana

Pidän siitä, että sirkuksessa esiintyjillä on joskus sukupuoleen katsomatta värikkäitä, kimaltavia ja ihonmyötäisiä asuja. Iloitsen siitä, että sirkustaiteilijat tekevät kehoillaan niin upeita asioita, ja samalla mulle tulee ilo omasta kehostani myös jotenkin.

Hyviä kokemuksia on. Toisinaan muilta katsojilta saattaa kuulua kommenttia, ettei jokin ole lapsille sopivaa tai liian överiä tms. Vihan äärelle en ole osunut.

En ole törmännyt transvihaan. Nautin kyllä hirveästi sekä todella perinteisistä maskuliinisuuden ilmaisuista (voimamiehet ja toistensa päällä kiipeilevät miesakrobatit) ja feminiinisuuden ilmaisuista (vähäpukeiset nilkkoja ojentelevat naisakrobatit), joita sirkuksesta löytyy. Myös naisellista mieskuvastoa ja butchia naiskuvastoa moottoripyörineen olen nähnyt. Toki olisi hyvä, jos tätä kaikkea olisi sekaisin entistä enemmän.

Kahdessa esityksessä tehtiin pilaa kun ekassa naisoletettu oli mies ja tokassa esityksessä mies pukeutui naisten mekkoon ja käytti huulipunaa. Onhan esityksessä roolit aika mies- ja naisroolit ja stereotyyppiset. Ihan jo miten on pukeutettu ja maskeeraus ja meikki.

Transvihaa koen olevan lavalla jonkun verran, sillä valitettavasti vielä 2020 joku luulee että on automaattisesti hauskaa kun mies pukeutuu naiseksi. Tällaiset kokemukset ovat katsojana hyvin raskaita.

Sirkusesitysten katsomisesta oli luonnollisesti monenlaisia kokemuksia. Monilla vastaajista oli lähinnä positiivisia kokemuksia sirkusesityksistä, mutta useammassa vastauksessa nousi myös esiin sukupuolen ilmaisun stereotyyppisyys sekä ristiinpukeutumisen, erityisesti mekkoon pukeutuneen miesoletetun esiintyjän, käyttäminen vitsinä. Eräs vastaajista mainitsi tällaisten kokemusten olevan katsojana hyvin raskaita. Toinen vastaaja kertoi, ettei suoraan ole törmännyt transvihaan, mutta ”misogyniaan, seksismiin ja muuhun sukupuolipaskaan” kyllä. Sukupuolenilmaisun stereotyyppisyys ja binäristisyys oli myös aiheuttanut näkymättömyyden kokemuksia.



Osasta esityksistä löytyi myös samaistuttavia hahmoja tai esiintyjä. Samaistuttavuutta ei pidetty välttämättömänä, mutta samaistumisen kokemukset tuotiin esiin erittäin positiivisessa valossa.

Samaistuttavia hahmoja ei löydy joka esityksistä, mutten koe että niin täytyisi olla. Mutta usein kun niin käy, olen rakastunut vähän enemmän siihen mitä katon, sillä se kohtaa silloin juuri minut.

En muista erityisesti samaistuneeni mihinkään mitä olen nähnyt, mutta en toisaalta ole ehkä juurikaan miettinyt asiaa siltä kannalta

Jotkut pehmeät miesoletetut esiintyjät ovat olleet samaistuttavia ja numerot ihanaa katsoa.

Eräs vastaajista mainitsi erityisesti nyky sirkuksen kiinnostavan juuri sen rajoja ja totuttua haastavan luonteen takia. Yhdessä vastauksessa myös ehdotettiin, että yhdistämällä sirkusta muihin taidemuotoihin voitaisiin antaa esityksille kehys, jossa katsojat olisivat valmiimpia päästämään irti totutuista ajattelumalleista myös sukupuolen suhteen.

### 3.7 Toiveet tulevast

Toivoisin, että ihan kaikilla tasoilla ymmärrettäisiin turvallisen tilan periaatteita ja oltaisiin avoimen vastaanottavaisia kaikille sukupuolille. Ja oltaisiin sukupuolittamatta ihmisiä.

Toivoisin lisää tietoa järjestäjille ja kiinnostusta aihetta kohtaan. Ehkä seminaareja aiheesta tai työpajoja, joissa ohjaajina transihmisiä ja muita osajia.

Ainakin että sirkustiloissa olisi sp-neutraalit vessa, pukuhuone ja suihutila. (Kaipaani niihin että voisi käydä suihukussa treenien jälkeen)

Useampi kyselyyni vastanneista toivoi sirkuskentälle tietoa sukupuolen moninaisuudesta ja kiinnostusta aihetta kohtaan. Käytännön toimenä sirkustiloihin kaivattiin myös sukupuolittamattomia vessoja, pukuhuoneita ja suihkutiloja.

Sirkuslajeihin toivottiin väljempää normeja, jotta lajivalinta voitaisiin varmasti tehdä kiinnostuksen eikä sukupuolinormien mukaan.

Toivoisin, että lajien sukupuolittuneisuus lieventyisi, ettei kukaan ainakaan sen takia valitsisi tai olisi valitsematta lajiaan.

Eräs vastaajista painotti vastauksessaan yhdessä tekemistä ja solidaarisuutta:

Vähemmän [kilpailemista] ja enemmän yhdessä tekemistä, kaikenpuolista (paitsi tietysti vääryyksien) arvostusta, reiluuutta ja rehellisyyttä (kenen idea, sen idea)

Vastaajat kaipasivat myös monenlaista ilmaisua, monenlaisia kehoja ja näkyvyyttä sirkuksessa sekä toisaalta sirkuskentälle keskustelua sukupuolesta ja sen moninaisuudesta.

Enemmän androgyyniä ja maagista, fantastisen sukupuoletonta ilmaisua kaiken muun sekaan!

Toivoisin, että kväärit sirkustelijat näkyisivät isoissa produktioissa ja että sukupuoliroolit olisivat niissä vähemmän vahvoja. (ei jaksa voimailijamies ja siro avustajainen -kliseetä).

Että sukupuolesta ja sen moninaisuudesta voisi puhua, sensitiivisyys ei tarkoita hiljaisuutta. Toivon, ettei tarvitsisi olla näymätön sukupuoleni takia. Että olisi samat mahdollisuudet kuin muilla.

Binääriajattelun ja heteroseksismin loppumista. Sitä, että esim miehet ei pue mekkoa esitykseen ollakeen hauskoja, vaan vaan jos oikeasti haluavat käyttää mekkoa ja tekevät sen kunnioittaen kaikenlaisia mekkoon pukeutuvia ihmisiä.

Että esityksissä uskallettaisiin käsitellä arkojakin aiheita, olla piittaamatta normeista ja olla nauramatta sille "kun mies pukeutuu naiseksi". On aika siirtyä nykyaikaan. Kaiken häivyttämistäkin pitäisi välttää, tärkeää, että kaikennäköisiä kehoja, sukupuolia, tekijöitä nähdään ja kuullaan taiteessa. Tätä täytyisi kaikkien tukea, ja tulisi ottaa huomioon harrastuspaikoissa ja koulutuksissa alalla.

## 4 LOPUKSI

Sirkus on kiehtonut aina ja antaa yhä tilaa haaveilla jopa esiintymisestä. Tuntuu vahvasti siltä, että on sanottavaa.

Opinnäytetyöni tavoitteena oli ennen kaikkea luoda tilaa transsukupuolisten sirkustoimijoiden äänille. Näkökulmani painottuu sirkuksen tekijöihin ja tekemiseen, mutta koin myös katsojakokemukset niin tärkeiksi, että halusin sisällyttää niitä työhöni. Kyselyn vastausten tarkastelu oli kiinnostavaa ja motivoivaa: oli hyvä nähdä aiheen olevan tärkeä muillekin kuin minulle. Suomessa ei aiemmin ole kartoitettu transsukupuolisten sirkuskokemuksia ja kyselyni vastaajat vaikuttivat iloisilta, että kirjoitan aiheesta. Sirkus on minulle ja monelle vastaajista tärkeä osa elämää, ja toivoisin, että mahdollisimman monella olisi sen parissa tervetullut olo.

Keskityin tutkielmassani sirkukseen lähinnä harrastusnäkökulmasta. Osittain tämä johtui siitä, että suurin osa kyselyyni vastanneista oli harrastajia. Toisaalta myös ammattilaisilla on yleensä kokemuksia harrastamisesta ja sekä sirkusammattilaisuuteen että harrastamiseen kuuluu samanlaisia asioita, kuten esiintymistä ja toisen ohjauksessa ja sirkuskouluissa työskentelyä. Näkisin kuitenkin jatkotutkimusmahdollisuuksia erityisesti Suomen sirkusammattikentän ja esitysten sukupuolittuneisuuden parissa.

Yksi tavoitteistani oli myös kerätä tietoa sukupuolisensitiivisyydestä ja ajatuksia siitä, mitä se nimenomaan sirkuksen parissa voisi tarkoittaa. Toivon, että opinnäytetyöni lukemisesta voisi olla hyötyä sirkusopettajille, jotka haluavat opettaa sukupuolisensitiivisesti. Sukupuolisensitiivisyyden näkökulmasta työni oli vain pintaraapaisu ja sirkustuntien sukupuolisensitiivisyydestä voisikin tehdä jatkotutkimusta esimerkiksi haastatteleamalla sirkusopettajia sekä tarkkailemalla ja videoimalla sirkustunteja.

Kauppinen ehdottaa opinnäytetyönsä (2019, 35) lopussa jatkotutkimusaiheeksi sitä, pitääkö sirkuksessa vallitseva käsitys alan inklusiivisuudesta paikkansa, ja jos pitää, millaisia tekijöitä on kulttuurin taustalla. Minun kyselyni perusteella yhdenvertaisuudessa on vielä paljon parannettavaa. Esimerkiksi selkeä enemmistö vastaajista koki, että opettajilla ei ollut riittävästi tietoa sukupuolen moninaisuudesta, ja hyvin monilla oli näkymättömyyden ja syrjinnän kokemuksia. Toisaalta joillakin vastaajista kokemukset vaikuttivat hyvinkin positiivisilta. Myös Kauppisen esiin nostamat käytettävissä olevat resurssit ja yksittäisten opettajien osaaminen vaikuttavat varmasti paljon esimerkiksi sirkuskoulujen

välisiin eroihin. Näkisin opettajien kouluttamisen tärkeänä asiana, jolla on vaikutusta monen harrastajan kokemuksiin.

Opinnäytetyötä kirjoittaessani pohdin myös omaa siirtymistäni sirkuksen opiskelijasta ammattilaiseksi. Huomaan jännittäväni työelämään siirtymistä osin nimenomaan vähemmistöstressin takia. Toivon, että pystyisin tekemään osaltani sirkuskentästä hieman helpomman ympäristön sekä itselleni että muille transihmisille. Olen myös Kauppisen (2019, 36) kanssa samaa mieltä siitä, että sirkuskenttä kaipaa sekä rakenteellista muutosta että yksittäisten ihmisten toimia yhdenvertaisuuden parantamiseksi. Toivonkin lähivuosina olevani osa aktiivisesti representaatiosta ja huumorin keinoista keskustelevaa, normit tiedostavaa ja yhdenvertaisuuteen pyrkivää sirkuskenttää.

## LÄHTEET

- Anis, N.; Aaltonen, S. & Keski-Rahkonen, A. 2019. Liikunta ja syömishäiriöt. Lääketieteellinen aikakausikirja *Duodecim* 135(13), 1249–55. Viitattu 17.4.2020 [www.duodecimlehti.fi/duo15010](http://www.duodecimlehti.fi/duo15010).
- Aarnipuu, T. 2008. *Trans – sukupuolen muunnelmia*. Helsinki: Like.
- Alasaari, N. 2013. Lasten leikkiä – sukupuolitietoinen näkökulma päiväkodin arkeen. Nais- ja sukupuolentutkimuksen Pro Gradu -tutkielma. Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos. Turku: Turun yliopisto. Viitattu 17.4.2020 [utupub.fi/bitstream/handle/10024/94663/Alasaari2013.pdf?sequence=2&isAllowed=y](http://utupub.fi/bitstream/handle/10024/94663/Alasaari2013.pdf?sequence=2&isAllowed=y).
- Alanko, K. 2014. Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisuja 72. Seta-julkaisuja 23. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Seta.
- Batson, C. R.; Malouin, H.; Richmond, K. & Zajdlik, T. 2018. Freak and Queer: Towards a Queer Circus, Queer Hatchings, Monsters in the Cabinet, and Queering Circus Sessions. Julkaisussa *Performance Matters* vol 4 no. 1–2, 163–199. Viitattu 5.5.2020 <http://performancematters-thejournal.com/index.php/pm/article/view/130>.
- Engelberg, M. 2007. Seksistinen suomi. *Kielikello* 4/2007. Viitattu 17.4.2020 [www.kielikello.fi/-seksistinen-suomi](http://www.kielikello.fi/-seksistinen-suomi)
- Funk, A. 2018. Gender Asymmetry and Circus Education. Julkaisussa *Performance Matters* vol 4 no. 1–2, 19–35. Viitattu 17.4.2020 <http://performancematters-thejournal.com/index.php/pm/article/view/149>.
- Henkel, K. 2010. *En jämställd förskola. Teori och praktik*. Falun: Scandbook AB.
- Huotari, K.; Törmä, S. & Tuokkola, K. 2011. Syrjintä koulutuksessa ja vapaa-ajalla. Erityistarkastelussa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten syrjintäkokemukset toisen asteen oppilaitoksissa. Sisäasianministeriön julkaisut 11/2011. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Huuska, M. 2002. Transihmiset – Sukupuoleltaan moninaiset työelämässä. Teoksessa J. Lehtonen (toim.) *Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä*. Raportteja 269. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, 22–30.
- Karkkola, P. 2018. Valokeilassa perhe, eläimet ja sukupuoli - Bonojen ja Reimersien sirkusperheiden kiertueet Suomessa 1888–1910. Historian Pro Gradu -tutkielma. Yhteiskuntatieteiden laitos. Tampere: Tampereen yliopisto. Viitattu 17.4.2020 <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/103975/gradu07447.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Kauppinen, H.-M. 2019. Kohti yhdenvertaisempaa sirkusopetusta – koulutus sirkusohjaajille ja -opettajille. *Soveltavan taiteen opinnäytetyö (YAMK)*. Turku: Turun ammattikorkeakoulu. Viitattu 17.4.2020 [https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/163503/Kauppinen\\_Hanne-Mari.pdf?sequence=2&isAllowed=y](https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/163503/Kauppinen_Hanne-Mari.pdf?sequence=2&isAllowed=y).
- Kokkonen, M. 2012. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen syrjintä liikunnan ja urheilun parissa. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 5/2012. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö & Valtion liikuntaneuvosto.
- Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 609/1986. Annettu Naantalissa 8.8.1986. Saatavilla sähköisesti osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1986/19860609>.
- Laki taiteen perusopetuksesta 633/1998. Annettu Helsingissä 21.8.1998. Saatavilla sähköisesti osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1998/19980633>.

Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta 563/2002. Annettu Naantalissa 22.6.2002. Saatavilla sähköisesti osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2002/20020563>.

Lavers, K. & Burt, J. 2017. Briefs and Hot Brown Honey: Alternative Bodies in Contemporary Circus. Julkaisussa M/C Journal vol 20 no. 1. Viitattu 5.5.2020 <http://www.journal.media-culture.org.au/index.php/mcjournal/article/view/1206>.

Legendre, F. 2014. La transmission de la gestion du risque dans les écoles supérieures de cirque en France. Julkaisussa SociologieS, maaliskuu 2014. Julkaisija Association internationales des sociologues de langue française (AISLF). <http://sociologies.revues.org/4554>.

Rannikko, A. 2018. Uusissa liikuntalajeissa korostetaan yhdenvertaisuutta. Liikunta & Tiede 55(4). Helsinki: Liikuntatieteellinen seura, 4–7.

Seta 2020a. Sateenkaarisanasto. Viitattu 17.4.2020 [www.seta.fi](http://www.seta.fi) > sateenkaaritieto > sateenkaarisanasto.

Seta 2020b. Setan koulutuspalvelut. Viitattu 17.4.2020 [www.seta.fi](http://www.seta.fi) > palvelut > asiantuntija- ja koulutuspalvelut.

Seymour, K. 2018. Briefs: Bending Gender in Australian Contemporary Circus. Julkaisussa Performance Matters vol 4 no. 1–2, 52–56. Viitattu 5.5.2020 <http://performancematters-thejournal.com/index.php/pm/article/view/141>.

Siren, K. 2014. Riittävän miehekäs meritähdeksi – teatteria ja tanssia muunsukupuolisen näkökulmasta. Esittävän taiteen opinnäytetyö. Helsinki: Metropolia. Viitattu 17.4.2020 [https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/86436/Siren\\_Kenneth.pdf?sequence=1](https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/86436/Siren_Kenneth.pdf?sequence=1).

Sirkuksen tiedotuskeskus 2019. Selvitys sirkusammattilaisten määrästä ja toimenkuvasta vuonna 2017. Viitattu 17.4.2019 <https://sirkusinfo.fi/2019/02/selvitys-sirkusammattilaisten-maarasta-ja-toimenkuvasta-vuonna-2017/>.

Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus 2020. Sukupuolen moninaisuuden sanasto. Viitattu 17.4.2020 [www.sukupuolenosaamiskeskus.fi](http://www.sukupuolenosaamiskeskus.fi) > sukupuoli > sukupuolen moninaisuus > sukupuolen moninaisuuden sanasto.

Suomen Nuorisosirkusliitto 2020. Sosiaalinen sirkus. Viitattu 13.5.2020 [www.snsli.fi/sosiaalinen-sirkus](http://www.snsli.fi/sosiaalinen-sirkus).

Opetushallitus 2017. Taiteen perusopetuksen yleisen oppimäärän opetussuunnitelman perusteet 2017. Määräykset ja ohjeet 2017:11a.

Taavetti, R. 2015. ”Olis siistiä, jos ei tarttis määritellä...” – kuriton ja tavallinen sateenkaarinuoruus. Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, verkkojulkaisuja 81. Hybridit & Seta, Seta-julkaisuja 24. Helsinki: Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus.

Tamper, A. 2018. Transsukupuolisena työelämässä – Kokemuksia hyväksynnästä, sopeutumisesta ja syrjinnästä. Pro gradu -tutkielma. Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta. Yhteiskuntatieteiden laitos. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.

Tasa-arvovaltuutetun lausunto TAS 285/06. Annettu Helsingissä 22.2.2008. Saatavilla sähköisesti osoitteesta <https://www.tasa-arvo.fi/-/transsukupuolisten-ihmisten-mahdollisuuksia-liikuntaan-halutaan-edistaa-tas-285-06->.

Trasek 2020a. Transsukupuolisuus. Viitattu 17.4.2020 [www.trasek.fi](http://www.trasek.fi) > perustietoa > transsukupuolisuus.

Trasek 2020b. Sukupuolenkorjaus. Viitattu 18.4.2020 [www.trasek.fi](http://www.trasek.fi) > sukupuolenkorjaus.

Utopia Helsinki 2013. Utopia Helsingin blogiteksti Turvallisemmat tilat 7.3.2013. Viitattu 17.4.2020 <https://utopiahelsinki.wordpress.com/2013/03/14/turvallisemmat-tilat-2/>.

Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014. Annettu Helsingissä 30.12.2014. Saatavilla sähköisesti osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>.

Ylitapio-Mäntylä, O. 2012. Sukupuolittuneet käytännöt varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Ylitapio-Mäntylä, O. (toim.) Villit ja kiltit – tasa-arvoista kasvatusta tytöille ja pojille. Jyväskylä: PS-kustannus, 15–26.

## Kysely transsukupuolisten kokemuksista sirkuksen parissa

Hei,

Olen Havu Palviainen ja olen muunsukupuolinen sirkusopiskelija Turun AMK:ssa. Tervetuloa vastaamaan opinnäytetyökyselyyni koskien transsukupuolisten kokemuksia sirkuksen parissa niin harrastajina, opiskelijoina kuin ammattilaisinakin. Voit kertoa myös vain kokemuksistasi katsojana: hyppää tällöin taustakysymysten jälkeen sivulle 4. Vastata voivat kaikenikäiset, joskin lapset saattavat tarvita aikuisen apua vastaamiseen. Vastata voivat kaikki, jotka eivät ole (vain) sitä sukupuolta, miksi heidät on syntymässä määritelty.

Kyselyssä on paljon avoimia kenttiä, ja toivoisin, että varaisit niihin vastaamisen jonkin verran aikaa. Mihinkään kysymykseen ei ole pakko vastata, joten jos kysymys ei tunnu sinulle oleelliselta tai et muusta syystä halua vastata, voit vain siirtyä seuraavaan. Voit vastata niin pitkästi tai lyhyesti kuin haluat: arvostan kaikkia mieleen tulleita kokemuksia aiheen tiimoilta.

Vastausaikaa kyselyyn on 16.2.2020 asti. Vastaamalla kyselyyn annat minulle luvan käyttää vastauksiasi opinnäytetyössäni. Käsittelem vastaukset anonymisti.

Jos haluat kertoa kokemuksistasi lisää tai mieluummin haastattelulla, voit jättää yhteystietosi viimeiselle sivulle tai lähettää minulle sähköpostia osoitteeseen havu.palviainen@edu.turkuamk.fi.

### 1. Olen...

Voit valita useamman vaihtoehdon. Opiskelijoiden ja ammattilaisten vastausvaihtoehdot on yhdistetty opiskelijoiden vähäisen määrän vuoksi (anonymiteetin vahvistamiseksi).

- sirkusharrastaja
- sirkusopiskelija / sirkusopettaja
- sirkusopiskelija / sirkusesiintyjä
- jotain muuta, mitä?

### 2. Sukupuoli


### 3. Ikä



- 13 tai alle
- 14 - 18
- 19 - 29
- 30 - 39
- 40 - 49
- 50 - 59
- 60 tai yli

**4. Miten olet päätynt sirkuksen pariin? Miksi juuri sirkus?**


**5. Miten sukupuoleesi ja sukupuolenilmaisuuksi on suhtauduttu sirkuksen parissa (esim. tunneilla, joilla käyt / työ- tai opiskeluympäristössäsi)**


**6. Mitkä asiat ovat vaikuttaneet sirkusharrastuspaikkasi valintaan?**


7. Onko sinulla (ollut) hankaluuksia pukuhuoneiden / wc-tilojen kanssa?

- kyllä  
 ei

8. Millaisia kokemuksia pukuhuoneista/vessoista?


9. Oletko tuntenut itsesi näkymättömäksi sirkuksen parissa? Millaisissa tilanteissa?


10. Oletko tuntenut itsesi näkyväksi sirkuksen parissa? Millaisissa tilanteissa?


11. Oletko kokenut syrjintää tai häirintää sirkuksen parissa?

- olen  
 en ole  
 en osaa sanoa

12. Millaista syrjintää tai häirintää?


**13. Onko opettajillasi ollut mielestäsi riittävästi tietoa ja ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta?**


**14. Oletko esityksissä saanut haluamalaisiasi rooleja ja asuja?**


**15. Oletko päässyt sirkuksessa ilmaisemaan sukupuolestasi sellaisia puolia, joita on ollut (vielä) vaikea ilmaista jossain muualla?**


16. Oletko joutunut muuttamaan itsellesi ominaista liikekieltä "naisellisemmaksi" tai "miehekkäämmäksi"?


17. Onko sirkus vaikuttanut kehosuhteeseesi? Miten?


18. Millaisia kokemuksia sinulla on sirkusesitysten katsomisesta? Oletko löytänyt samaistuttavia hahmoja/esiintyjä? Oletko törmännyt transvihaan?


19. Koetko sirkuslajit sukupuolittuneiksi? Onko sukupuolesi tai toisten odotukset siihen liittyen vaikuttaneet lajivalintoihisi?


20. Millaista muutosta toivoisit sirkuskentälle?



**21. Koetko transsukupuolisuuden vaikuttavan asemaasi, valintoihisi tai mahdollisuuksiisi työmarkkinoilla? Miten?**


**22. Haluatko kertoa vielä jotain? Mitä unohdin kysyä?**


**23. Terveisiä tekijälle ja/tai palautetta kyselystä :)**


**24. Voit jättää tähän sähköpostiosoitteesi, jos haluat haastateltavaksi opinnäytetyöhöni. Sähköpostia ei yhdistetä muihin vastauksiisi, eikä sen jättäminen velvoita mihinkään.**

Sähköposti